Вовчі каверзи

Гарно взимку в лісі. Особливо як сонечко ясно світить. З притрушених інеєм дерев легенький вітерець здуває сніжинки-іскорки. Десь діловито дятел стукає, весело повзики попискують, синички цінькають.

На галявині годівниця стоїть. Біля неї Лось порядкує. Не кваплячись, жує березовий віник. Із-за куща бересклета двійко кізок виглядають. Їм би з годівниці сінця смикнути, так негоже старшому апетит перебивати. Нетерпляче ніжками перебирають, однак вуха насторожі. І недаремно: неподалік щось тріснуло. Либонь, дерево на морозі? Так ні — знову затріщало, потім шарудіння підозріле почулося. Кізок немовби вітром здуло. Лось і собі голову підвів, набрав повні ніздрі лісового повітря — відчув дух хижого звіра. Подався підтюпцем подалі од небезпеки.

Тривожно проскрекотіла Сорока. На галявину вийшов Вовк. Шерсть на ньому сива од старості, однак кремезне тіло ще свідчить про силу. До запахів Лося Вовк навіть не принюхався — з таким велетнем самому не впоратися. Сліди, що їх кізки лишили, довго вивчав. Хотів було навздогін кинутись, а як збагнув, що ті вже далеко одбігли, зупинився.

— Це ти їх попередила? — прохрипів до Сороки.

— Нащо б то? Ти здійняв тріскотняву — всі в лісі почули,— процокотіла зловтішно.

Вовк побачив годівницю.

— Знову люди здобич мою підгодовують. Так ось чого наздогнати нікого не можу. Ще б пак: вони ситі, а я голодний... І чого це люди вовків не люблять? Жодної годівниці для них не зробили. А як би було добре:

приходиш, а там м’ясо лежить.— У Вовка слина з рота потекла.— Не те що оце сіно чи березові віники. Бодай їх...

Розгніваний Вовк став розкидати по всій галявині віники, сіно аж на ялинах зависло, од годівниці що тільки можна поодривав. Усю її розтрощив би, так не вийшло — міцно зроблена. Такого розбою навіть всюдисущій Сороці не доводилося бачити.

— Перепаде тобі, сіроманцю, від Озивайка! — тільки й прострекотіла.

— Від лісовика? — зневажливо промовив Вовк.— Знайшла ким лякати. Нехай він мене боїться — сильнішого од мене звіра у цьому лісі не було й нема, що хочу, те і роблю!

— На розбій ти мастак! А ось Озивайко — справжній хазяїн лісу. Він усіма порядкує, оберігає од напасті звірів, птахів, дерева і кущі.— Балакуча Сорока зручніше вмостилася на гілці.— А які завзяті помічники з’явилися у нього останнім часом! Хоч вони, правда, про Озивайка поки що нічого не знають...

— Діти — Озивайкові помічники? — перепитав її Вовк.— Оце насмішила. Та вони ж тільки й здатні, що гнізда видирати та з рогатки когось підстрелити...

— Діти, що тут бувають, добрі,— заперечила Сорока.— Юннатами звуться й усе роблять, щоб ліс охороняти од таких, як ото тобі траплялися. Це вони й годівнички зладнали для звірів та птахів. Вряди-годи й мені звідти щось перепадає!

Вовк люто блимнув на Сороку.

— Хвали, хвали їх. Закінчиться одним — стрільне котрийсь з отих виструганців по тобі з рогатки, отоді збагнеш, що люди — наші

споконвічні вороги! — Вовк облизався, згадавши про кізок, які нещодавно були тут, і подався-таки їм услід.

...Озивайко, якого до галявини покликало тривожне стрекотіння Сороки, жахнувся:

— Знову Вовк! Це його робота. Треба все підправити, поки діти не прийшли. Юннати так стараються, птахів та звірят рятують од голоду, а Вовк розбишакує. Тільки про себе й думає... Де ж мій диво-молоток?

Озивайко простягнув руку, і в ній одразу ж з’явився молоток.

Стук-стук! — і вже до годівнички дощечку прибито.

Стук-стук! — поперечка на місце стала.

За роботою Озивайко й не помітив би Вовка, який знову повернувся на галявину. Добре, що Сорока попередила!

— Порядки свої наводиш тут! — широко відкрив пащу Вовк.— Гадав, певно, що лісовичок його зубів злякається.— Ану кидай молоток! Де це видано, щоб лісовики людям допомагали?

— Бо вони звірам і птахам друзі,— Озивайко повернувся до Вовка.— А тобі б усе руйнувати. Злий ти, Вовче, і жадібний!

— І надалі все нищитиму,— рикнув Вовк.— Все, що тут люди спорудять, розвалю! Люди — наші вороги, вони ліс занапащають...

— Од твоїх розбоїв, сіроманцю, ліс стогне. А серед людей багато його охоронців!

— Ага! Так ти зрадник! З хлопчиськами й дівчиськами злигався. Ось я тебе провчу!

Вовк стрибнув до Озивайка. А той сплеснув у долоні і — нема його! Вовк аж закрутився на тому місці, де щойно Озивайко стояв, а лісовичок уже з іншого боку гукає. Довго збиткувався Озивайко над Вовком, аж доки той упав, знесилений, язика висолопивши.

— Ну, стривай,— сказав, перепочивши.— Я тобі про це нагадаю. Найстаршому лісовикові поскаржуся, про твою зраду розповім...

Поплентався Вовк з галявини, а Озивайко знову взявся до роботи.

Несподіване знайомство

Весело наспівуючи пісеньку, Петько Чебрець простував добре знайомою лісовою стежкою.

За плечима у Петька — важенний рюкзак. Стежка побігла вгору, і йти стало важче. В одному місці хлопець мало не впав, послизнувшись. Отоді й згадав недобрим словом Ігоря Череду, що не прийшов на умовлене місце. Вдвох таки легше було б. Та скільки ж чекати. Майже годину простояв на зупинці автобуса, а Ігор так і не з’явився... Може, захворів? А може, забув? Та яке до цього діло птахам і звірам, яких вони підгодовують у лісі?! Щоправда, керівник гуртка юннатів Михайло Іванович категорично заборонив поодинці ходити до годівничок; так то ж зважаючи на негоду, а зараз сонечко світить, на небі ані хмаринки... Стривай-стривай, а де ж воно ділось, оте сонечко, і небо затягло як!

Петько поспішав до галявини з годівничками. Як вішав синичкам несолене сало, пішов сніг. Лапатий-прелапатий. А як заправляв пляшки насінням, віхола закрутила... Що робити? Спочатку хотів сховатися під ялиною, а тоді побоявся — недовго й замерзнути! Закинув порожній рюкзак за плече — і в дорогу. Невдовзі стемніло, очі заліплювало снігом,

а найстрашніше — стежку замело. Куди йти? Кинувся в один бік — наче ж тут він ішов, та ні, такої високої ялини не пам’ятає; назад повернувся... Моторошно стало. А може, люди в лісі є?

— Еге-гей! Озовіться!

— Гукав мене? — перед Петьком, немовби із замету, виринув хлопець у біленькому кожушку. На обличчі усмішка, очі голубі променяться.

Петькові аж недобре стало: мана якась, чи що? Та ні — Петько ясно бачить, як сідають сніжинки на білявий чуб незнайомця.

— Ти хто? — сторопіло промовив нарешті.

— Озивайко! Гукав мене? — повторив запитання хлопець.

— Гукав-гукав! Із стежки я збився. Може, покажеш, де це вона?

— Звичайно, покажу. Ходімо! — І хлопець пішов між кущами.

Петько за ним. Як трохи оговтався, побачив, що Озивайко не грузне в снігу, тоді як він провалювався мало не до коліна. І кущі перед Озивайком гілля одводять... Що за дивина?

— Не поспішай! — сказав нарешті, відчуваючи, що піт очі заливає й сорочка змокріла.— Не на пожежу!

Озивайко стишив хід, присів на повалене дерево.

— Швидко ви, люди, стомлюєтесь! — сказав із співчуттям.

— А ти що, не людина? — по мокрій Петьковій спині забігали мурашки.

— Лісовик я. Оберігаю дерева, кущі, трави, стережу звірів і пташок. Хіба не чув ніколи?

— Читав у казках,— недовірливо промовив Петько.— А в житті не доводилося стрічатись. Та ти ж, гадаю, не з казки?

— Не з казки,— засміявся Озивайко.— Про мене її просто ще не склали.

— Яке це має значення — склали чи не склали,— збагнув нарешті Петько, хто перед ним.— Якщо ти не людина — значить, казковий хлопчик.

— Казковий то й казковий,— погодився Озивайко.— А зараз ходімо, бо ще замерзнеш!

— І ти завжди всім допомагаєш? — ледь устигав за ним Петько.

— Аякже! Тільки для цього треба мене покликати. Як ось ти!

— Ага! Треба сказати слово "озовися",— здогадався Петько.

— Правильно, Петре!

— Звідки ти знаєш, як мене звати? — здивувався Петько.

— І тебе знаю, й Ігоря Череду, і Олю Волошку, і всіх ваших юннатів. Адже ви у моїх володіннях порядкуєте!

— Так чого ж ти не підійшов до нас?

— Не кликали!

— А звідкіля спостерігав за нами?

— Біля вас стояв! — усміхнувся Озивайко.

— І ми тебе не бачили?!

— А зараз ти мене бачиш? — сплеснув у долоні лісовичок. Наче й поряд пролунав Озивайків голос, а самого його не стало.

— Озивайко! — злякано вигукнув Петько.— Де ти?

— Тут я! — лісовичок знову став видимий і весело поплескав Петька по плечу.

— Слухай, Озивайку, а тобі самому не тоскно у лісі? Ходімо до нас, на станцію юннатів, там стільки усякого дива, з хлопцями й дівчатами познайомлю. Чого тобі од нас ховатися?

— У лісі мені, Петрику, немає коли вгору глянути: роботи невпрогорт,— відповів на те Озивайко.— Там вітер дерево хоче зламати — оборонити треба, там білочка замерзає, там когось із хащів вивести потрібно... Ні, не можна нам, лісовикам, свої володіння залишати напризволяще! А як захочеш зі мною зустрітися — приходь до лісу. Хлопець ти хороший — будемо дружити!

І тут у Петьковій голові промайнула ідея.

— Озивайку, записуйся до нашого гуртка.

— А що то за гурток?

— Найцікавіший у світі! За сезонними змінами в природі спостерігаємо: коли яка квітка розцвітає, чи рано сніг на землю падає, коли птахи з вирію прилітають...

— Навіщо все те знати? — зацікавився Озивайко.

— Щоб погоду, скажімо, передбачати: яке буде літо — дощове чи посушливе, скільки снігу взимку випаде... Вести спостереження неважко, треба бути тільки уважним. А найголовніше — провадити їх слід систематично. Ти ж цілими днями у лісі, уявляєш, як допоможеш нам!

— Згода,— сказав Озивайко.— Допоможу, чим зможу!

А тут уже й узлісся. Й автобус рейсовий стоїть.

— Спасибі тобі, Озивайчику! — розчулено промовив Петько.— З біди виручив мене сьогодні... Давай-таки чкурнемо до міста. Хоч на пару годин. В гості до нас зайдемо, мама пиріжками почастує, чаєм смачним!

Озивайко тільки руками розвів. Ще довго Петькові видно було самотню постать на тлі засніженого лісу.

...Почав Петько вдома розповідати про Озивайка, а мама йому на чоло руку поклала — чи, бува, не температурить?..

Зимова мандрівка

— То де ж твій Озивайко? — засумнівалась Оля Волошка, тільки-но гуртківці потрапили до лісу.

— Не поспішай,— заспокоїв дівчинку Петько.— Спочатку скажіть: приймете його до гуртка чи ні?

— Звичайно,— поблажливо мовив Ігор.— Клич свого приятеля!

— Озивайку! — гукнув Петько.

Ні душі. Тільки глиця з дерев сиплеться.

— Жартівник ти, Петре! — усміхнулася Оля.

— Озовися, друже! — ще раз покликав лісовичка Петько.

— Тут я,— вийшов з-за ялини Озивайко.— Добридень, Петю! І вас, дорогі гості, вітаю!

Петько показав Олі потайки язика. Та знітилась, очей не зводила з лісовичка.

— Покажи нам, Озивайку, свої володіння,— попрохав Петько.— Я ж тобі казав, що нас цікавить.

— Ходімо!

Йшли лісом і невдовзі потрапили на засніжену галявину, посеред якої стояла розлога ялина. На темно-зеленому тлі хвої виблискували шишки. Сніг під ялиною геть усіяний янтарними лусочками і стерженьками.

— Білчина робота,— здогадався Петько.

— А онде її гніздо,— зраділи діти, побачивши високо на ялині кулясту білчину споруду, з якої виглядала сполохана господарка.

— Гніздечко у білки затишне, зроблене з гілочок, лишайників, моху, сухої трави. Всередині вистелене шерстю і пір’ям, у ньому вона

пересиджує дощі, морози і заметілі,— розповідає Озивайко.— А про те, що ця зима буде лютою, білка мені ще восени підказала. Знаєте як? Бо чимало запасла горішків і гніздо добре утеплила.

Пішли далі. Раптом побачили, як між гілками сосни б’ється крильми чималий птах, а злетіти не може.

— Строкатий дятел,— упізнав Ігор.— Що з ним?

— Дятел влаштовує в розщепі дерева або між гілками, що тісно прилягають одна до одної, свою "кузню", де добуває з шишки насіння,— пояснив Озивайко.— Буває, вдарить по затиснутій в щілину шишці сильніше, аніж треба, вона звідти вилітає, а натомість дзьоб птаха опиняється у пастці.

Гуртом визволили небораку з полону. Дятел довго не міг отямитися, а як очуняв, полетів геть.

— А що б з ним було, якби ми не нагодилися? — перепитала Оля.

— Чимало дятлів, Олю, ось так і гинуть,— підтвердив її здогад Озивайко.— У лісі треба бути обачним!

— А ще які ознаки тривалої і суворої зими ти, Озивайку, помітив? — цікавляться діти.

— Борсуки, їжаки, кажани та інші тваринки, які залягають на зиму в сплячку, нагуляли багато жиру. А ви помітили, як добре вродили дуби, які кетяги горобини ще й досі висять на деревах! Більше, аніж торік, заготували на зиму корму — осикового паліччя — й бобри. Чимало пташок в передчутті холодів подалися до міста, там їм легше буде знайти затишок і їжу. Втекла б з лісу й казкова Сорока, так ви виручили. Тепер вона біля годівничок крутиться!

Стали частіше траплятися осики, верболіз. Невдовзі з’явилася річка. Береги засніжені, а лід аж виблискує на сонці.

Наблизилися до ополонки. Щоб одразу не замерзла, хтось поклав у воду пучок очерету. Петько одгорнув його, і на дітей холодно глянуло крижане око зимової річки.

— Хто ж тут зробив ополонку? — здивувався.

— Моя робота! — усміхнувся лісовичок.— Ще й за поворотом кілька вирубав.

— Навіщо?

— Найперше — щоб риба не задихнулася. А ще тут видра живе. Крізь ополонки їй легше на лід виходити, а вона любить свіжим повітрям подихати.

— Озивайку, давай дочекаємось, поки видра з’явиться,— аж застрибала од нетерпіння Оля,— я ніколи не бачила цього звірка на волі…

Вже й померзли, а видра не з’являлася.

— Вдень вона рідко виходить,— сказав Озивайко,— а ось надвечір та вночі я її часто зустрічав.

— Коли ж той вечір,— засумувала Оля. Та й дітям було жаль згаяного часу.

— Присягніться, що не завдасте їй шкоди!

— Ми ж юннати, Озивайку,— заспокоїв лісовика Петько.

— Ну гаразд. Зараз я попрошу видру показатися.

Озивайко, як стояв, пірнув у ополонку. Діти заніміли...

Минуло кілька хвилин. Що з Озивайком? А як утопиться? Адже він лісовичок, а не водяник.

Діти юрмилися біля ополонки, з острахом вдивляючись у холодну глибочінь. І раптом побачили довгасте тіло звірка. Видра швидко пливла до них.

Юннати милувалися красивою тваринкою, а вона втупила в дітей гострий насторожений погляд хижих очей, немовби запитувала: "Так що, надивилися?"

— Ну й хвостяра в неї! — промовив захоплено Ігорок.

Цього було досить, щоб видра круто розвернулася і попливла геть.

— А де ж Озивайко? — сполошилася Оля.

— Тут я! — почувся тихий голос у них за спинами. Діти оглянулися й побачили як хлющ мокрого Озивайка.

— Негайно розводимо багаття! — гукнув стривожено Петько.— А зараз, Озивайку, одягни мій кожух, бо ще застудишся!

Лісовичок тільки засміявся. Тричі сплеснув у долоні, і його не стало. А через хвилину з’явився. Сухий-сухісінький, ніби й не був У річці.

— Ходімо до перекату,— сказав весело,— там щось цікаве вам покажу!

Біля перекату, де вирувала вода, спадаючи на гостре каміння,— учні побачили невеличку пташку. Голова руденька, крила темно-сірі, а груди білі.

— Рінник,— упізнав пташку всезнаючий Петько.

Пташка сиділа на камені, а тоді грудкою впала у воду і випірнула лише через певний час. У дзьобі тримала якусь поживу. Проковтнувши здобич, голосно защебетала і знову кинулася у воду.

— Хіба не диво? — засміявся Озивайко.— Рінник і влітку живиться водяними комахами й жучками. А цей перекат дає йому можливість і зимувати біля річки; що вода холодна — байдуже. Чуєте, як весело співає!

Озивайко з дітьми рушив далі, однак щось помітив під ногами і зупинився. Всі побачили кілька вмерзлих у лід равликів.

— Не встигли, напевно, впасти на дно, тепер загинуть,— пожалів хтось молюсків.

— Не пропадуть,— заспокоїв Озивайко.— Навіть отак вони добре перезимують... Ходімо знов до. лісу,— запропонував.

Тільки-но увійшли під зелені шати, як з невисокої ялини стрибнула велика товстонога кішка й подалася геть.

— Рись! — вигукнули всі, пізнавши хижака.

— Дивина! — тільки й мовив Петько.— Добре, що ми тут гуртом, а то могла б напасти.

— Людей вона не чіпає,— захистив рись Озивайко.— Та і я ж з вами недарма. А те, що її побачили,— вважайте, пощастило: на увесь ліс кілька таких звірів лишилося.

Ігор дедалі частіше поглядав на годинник.

— Пора? — зрозумів його Озивайко.— А чому ви сьогодні звірам і пташкам корму не принесли? Не всі вони, знаєте, повтікали з лісу. Ох і багато їх гине від голоду.

Діти зніяковіло глянули один на одного.

— За графіком нам завтра до годівничок іти,— пояснив Петько.— Сьогодні була позачергова екскурсія до лісу.

— Його мешканцям треба їсти щодня, а то й кілька разів на добу, інакше замерзнуть,— сумно промовив Озивайко.— Давайте домовимося: ви приносьте корм, а по годівничках, як вам не буде коли, я його сам розкладатиму. Згода?

В цей час зовсім близько пролунало голосне завивання Вовка.

— Кого це він так страхає? — запитала здивовано Оля. Озивайко, певна річ, знав наміри Вовка, але лякати друзів не схотів.

— На те він і Вовк, щоб вити,— сказав заспокійливо.

Вовча помста

Минуло кілька днів, як Озивайко не чує й не бачить Вовка. З його володінь принаймні сіроманець зник. Лісовичок навіть хвилюватися почав — все-таки живе створіння пропало.

Та даремні Озивайкові переживання: жадоба помсти погнала розбишакуватого Вовка до сусіднього лісу, туди, де найстарші лісовики споконвіку проживають.

— Довго мене, Озивайку, пам’ятатимеш,— хрипів сіроманець, продираючись через хащі.— Не буду я Вовком, як не зведу тебе зі світу!

Найстарші лісовики, знав Вовк, знайшли притулок у Чорному урочищі, в печерах, схованих у непролазних заростях колючої акації, дерези та будяків. Звідси вони посилали своїх гінців до всіх лісів, щоб тамтешні лісовики знали їхню волю, щоб усе живе розвивалося за тими законами, які вони, найстарші, виробили. Це від них залежало, кому з простих лісовиків яким лісом правити. Вони ж могли слухняним давати кращі угіддя, а неслухів посилати в занедбані ліси, де як не крути, а все одно ладу не буде. Для зовсім непокірних найстарші лісовики мали одне покарання — позбавляли їх сили лісовикової. Це було найстрашніше з усіх покарань, бо тоді проти лісовика, який уже не міг бути невидимим, боявся морозу, спеки і дощів, переставав розуміти мову звірів і птахів, повставало все те, заради чого він раніше жив. Нікому ще з лісовиків, позбавлених могутності, не вдавалося вистояти проти грізних стихій, хижих звірів, голоду...

Вовкові пощастило. Потрапив до урочища саме тоді, як зібралися усі найстарші лісовики. Вони сиділи півколом на трухлявих пеньках, пихкали люльками, куди замість смердючого тютюну клали сухе листя духмяної м’яти, й бідкалися, що в далеких угіддях лісовики од рук одбилися.

— У Зеленому гаї Гукайло робити нічого не хоче,— доповідав гонець, — птахи на льоту падають від голоду, а йому хоч би що. І це тоді, коли під снігом повно ягід різних та насіння. Ну не можеш, старий, сам одкопати корм — доручи диким свиням те зробити. Ні, спить і вдень і вночі непробудно...

— А в Старосамбірському лісі молодий лісовик Завзятько не господарює, а розважається: цілісінькими днями, мовби дитя нерозумне, на гіллі гойдається,— сказав інший гонець.

— А що виробляє Озивайко у нашому лісі,— й собі вигукнув з-під куща Вовк.— Замість того, щоб ліс охороняти від його найзаклятіших ворогів — людей, злигався з ними, водить по угіддях, усі наші лісові таємниці розсекречує...

— Це що за примара? — перебив його головуючий на зібранні найстарших лісовиків.— Хто тебе, Вовче, запрошував сюди? Куди ви, охоронці, дивилися?

Із-за кущів одразу ж вибігло кілька дужих лісовиків: мить — і од Вовка шерсть лишилася б, та їх зупинив один з лісовиків:

— Це той звір, що зумів вижити, тоді як усі його родичі давно загинули від людських рук. Нехай і далі живе. До того ж з Озивайкових угідь давно вістей ніяких не було! Говори, Вовче!

Зрадів сіроманець. Вклонився, як міг, найстаршим лісовикам, кахикнув, щоб хоч трохи захрипле горло настроїти, й почав:

— Перевертень цей Озивайко! Забув, либонь, навіщо ви його до лісу приставили. З людьми здружився, а ті заброди тепер із лісу не вилазять. Старі звірі, як ось я, приміром, не раз уже просили Озивайка схаменутися, згадати про свої обов’язки, та де там: він і слухати не хоче. Ще й погрожує розправою. Немає нам тепер життя в лісі!

І так завив сіроманець, що не лише іній з гілок обпав, а навіть сухе гілля посипалося. А гілка в акації хоч і суха, та все одно колюча. Упала прямо на головуючого, подряпала носа, люльку з рота вибила.

— Припинити вити! — розсердився головуючий на Вовка. Ще й гілкою, що його поранила, замахнувся. Вовк стрибнув під кущ, затих, нутром відчуваючи, що справу свою зробив.

Що тут зчинилося! Всі скочили з пеньків, водночас заговорили, вимагаючи негайно розправи над Гукайлом, Завзятьком, а найдужче — над Озивайком.

Нарешті головуючий заспокоїв зібрання і мовив суворо:

— Пропоную винести усім трьом найвищу міру покарання — позбавити їх сили лісовикової.

Вовк не стримався від радощів і знову завив — тоненько-тонюсінько. Аж моторошно стало усім. Тоді головуючий жбурнув у нього пеньком, на якому сидів, і таки влучив. Тисячами іскор сипонуло Вовкові в очі. Могутньою пружиною підкинуло його тіло, й сіроманець наосліп майнув якомога далі від урочища.

Лісові секрети

Дружба лісовичка з дітьми міцніла. Юннати не скупилися на їжу для птахів та звірів, а Озивайко все більше їм лісових секретів розкривав. Чим краще їх діти знатимуть, вважав, тим дужче любитимуть природу, тим більшою буде їхня допомога...

Сьогодні Петько став розпитувати про перші ознаки весни.

— Не забувай, Озивайку, що це нас найбільше цікавить!

— Тоді, друже, послухай, про що співає он та пташка.

"Ці-ці-фі-ці-ці-фі!" — пролунало.

— Ось вам і перша ознака весни,— засміявся Ігор.— Бачите, як велика синиця зраділа сонячному дню?

А синичка не могла всидіти на місці. Перестрибувала з гілки на гілку, махала крильми, потім почистила їх дзьобиком і полетіла геть.

— Дуже корисна пташка,— сказав Озивайко.— Надзвичайно багато знищує шкідників — комах, личинок... А он, бачите, круки метушаться.

Гуртківці дістали бінокліі навели їх на верхівки високих дерев.

— Придивіться, що вони роблять,— порадив лісовичок.

— Впорядковують свої гнізда,— сказав Толя Лопата.— Адже вони незабаром висиджуватимуть яйця. Вже на початку квітня у круків з’являються пташенята.

— Так рано? — здивувалася Оля.

— З цього приводу є одна казка,— згадав Ігор.— У ній розповідається, як колись круки не помирилися з лісовими мурахами. Навіть руйнували їхні купини, вигодовуючи мурашиними лялечками пташенят. Розсердилися тоді комахи й одного разу напали на гнізда своїх ворогів. Відтоді круки десятою дорогою обминають мурашники, а пташенят виводять напровесні, коли мурахи ще не вилазять із схованок.

— А в кого пташенята виводяться ще раніше? — поцікавився Толя.

— А у шишкарів. Ті висиджують яйця взимку,— відповів Озивайко.— Щоб малеча не померзла, батьки будують з паличок тепленькі гнізда, обкладають мохом, шерстю, пір’ям. Вітер не продуває їх, а від дощу й снігу захищає розлоге гілля ялин. В таких "квартирах" пташенята почуваються безпечно, а за грубки їм правлять теплі тіла батьків.

Взимку ж шишкарі виводять пташенят тому, що мають у цей час найбільше їжі. Адже вони харчуються насінням ялини, сосни, яке визріває восени і тримається аж до весни. Через те птахів називають шишкарями.

А тепер придивіться до беріз. Крони у них стали густо-червоні. Зазеленіла кора в осики. У бруслини — теж. Цікаво, що такою вона буває лише в березні. Верба в цей час уже скинула ковпачки квіткових бруньок. А знаєте, в якого дерева у нашому лісі першим розпочинається рух соку?

— У берези! — вигукнула Оля.

— Ні, в гостролистого клена. Красуня-береза відстає від нього на два тижні. А яке дерево в нашій місцевості зацвітає першим?

— Знаю, знаю,— зраділа Оля,— раніш за всіх починає цвісти сіра вільха. Ще й листочків немає на її гілочках, а вже з’являється багато жовтуватих сережок, а в них багато квіточок. Торкнеш їх — висиплеться хмарка пилку.

Ще довго були в лісі того дня юннати. Багато цікавих записів з’явилося в їхніх щоденниках.

...Ось і весна-красна прийшла

— Озивайку! Де ти, Озивайку?

— Може, з ним що сталося? — занепокоїлися діти.

— Ку-ку! — раптом долинув Озивайків голос.— Хіба ви мене не бачите?

Діти зраділо кинулися до ялини. Там у зеленому вбранні стояв Озивайко.

— Який-бо ти! — милувалися ним дівчатка.— Навіть чобітки зелені. Іще б їх почистити! — сміялися.

— Весна в розпалі! — усміхнувся Озивайко.— Роботи багато, тому-то й одяг такий буденний, робочий. А де це Петько?

— Тут я, тут! — поспішав од автобусної зупинки Петько.— Нумо, розповідай, що без нас у лісі цікавого сталося.

— Ходімо краще покажу,— сказав Озивайко.— Бо так красиво говорити про природу, як ви, гуртківці, я ще не навчився.

І ось вони на лісовій галявині, де вже пробивалася до сонця ніжна зелень.

— Гарні квіти? — показав Озивайко на сон-траву.

— Які в неї короткі й волохаті ніжки! — погладила Оля лісову квітку.

— Цього робити не варто! — докірливо мовив Озивайко.— Адже сон-трава отруйна.

Толя угледів на горбочку іншу квітку. Оля підбігла до нього.

— Мати-й-мачуха!

— Вгадала! — усміхнувся Толя.

— Ще б пак! — сказала Оля.— А ти знаєш, що вона належить до квітів, які розкривають і закривають свої пелюстки в певний час?

Розкривають близько десятої години ранку, а закривають між п’ятою і шостою годинами вечора.

— А де ж листки цієї рослинки,— підійшов Петько.

— Вони з’являються на стеблі пізніше, коли відцвітуть квітки,— пояснила Оля.

— Молодець, Олю,— похвалив її лісовичок.— Добре квіти знаєш! Там, глянь, цвіте медунка.

— Озивайку,— звернувся до лісовичка Петько,— а я бачив медунку з фіолетовими квітками. Мабуть, та належала до іншого виду?

— Ні,— всміхнувся Озивайко,— медунка має цікаву особливість поступово міняти забарвлення: спершу вона рожева, потім — фіолетова, пізніше — синя. Зверніть увагу й на таке: у листяних лісах мало буває білих весняних квітів. Там до появи листя багато світла, і комахам легше помітити яскраві кольори — жовті, бузкові, лілові та сині. У хвойних лісах, навпаки, завжди сутінки, тому квіти в них переважно білого забарвлення. Виняток — копитняк. Ця рослина із шкірястими темно-зеленими листочками в ялиннику зацвітає першою, єдина її квітка зовні зеленаво-жовта, а всередині — темно-вишнева.

Озивайко повів дітей у глиб лісу, і вони потрапили в суцільні зарості ліщини, яка саме цвіла. Такі ж, як і в вільхи, сережки, тільки довші й світліші, при найменшому дотику випускали пилок.

— У тебе, Толю, волосся стало жовте від пилку.

— Ой,— невдоволено скрикнув хлопчик,— і хто тільки цих кущів стільки посадив!..— Почав обтрушуватися.

— А горішки любиш? — примружила очі Оля.— А торти, а цукерки? До речі, ліщину люди здавна шанують.

— Увага, друзі! — пролунав Ігорків голос.— Озивайко помітив щось цікаве!

Коли всі підійшли до лісовичка, то побачили, що він розглядає кропивницю, яка сиділа на товстій сережці осики. А тут ще й блідо-жовта лимонниця прилетіла.

— Гарні метелики, правда? — сказав Озивайко.— Але довго не житимуть. Відклавши яйця, перші метелики швидко гинуть.

— А що далі з яєчками метеликів буде? — це маленький Дмитрик, Олин братик, цікавиться.

— Пройде час, дерева й кущі одягнуться в листя, і з яєчок вийде гусінь. Вона одразу ж безупинно їстиме листя. Та ось гусінь стане товстою і жирною, апетит у неї пропаде, і вона почне виділяти тонюсіньку павутинку, якою обгорне себе, немовби нитка стерженьок котушки. І так засне.

І ніколи вже не прокинеться гусінню, бо з лялечки, яка утворилася, невдовзі вийде... гарненький метелик.

Метелик знову відкладе яєчка, з них вилупиться гусінь, з гусені утворяться лялечки, з яких вийде метелик. І так, Дмитрику, до тих пір, поки хтось не знищить одного з них — метелика, яєчко, гусінь або лялечку. Ось чому метелик і відкладає багато яєчок.

...Наступна зустріч дітей з Озивайком відбулася вже в травні. Світило лагідне сонце, земля аж парувала від тепла. Вночі, правда, часом бували заморозки, та на них уже не зважали ні дерева, ні кущі —

вбралися ніжно-рожевим або білим цвітом, зелененьким листячком. Час від часу гриміли грози, вмиваючи оновлену землю теплими дощами...

— Наперед не забігайте,— попередив дітей Озивайко.— Умову нашу пам’ятайте: придивляйтеся уважно довкола, а як щось незнайоме трапиться — запитуйте! Передусім поглянемо, які дерева зацвіли у лісі.

— Черемха! — помітили діти білу красуню над яром.

— Не лише черемха,— сказав Озивайко,— а й горобина, бузина... Майже всі дерева цвітуть. От хіба що липа та дуб припізнюються. Зацвітає також суничка, розпускаються фіалки, чистотіл і, нарешті, конвалії.

— Ось вони! — почулися голоси. Діти гуртом кинулися до ніжно-білих квітів.

— Цур, не рвати,— вигукнув про всяк випадок Петько.— Конвалій з кожним днем стає дедалі менше, а з них виготовляють краплі, якими лікують серце...

Проходили повз невеличке озеро. Довкола співали солов’ї. Гарно-прегарно. З ними змагалися... жаби.

— Повилазили із землі, куди на зиму ховалися, і одразу ж у воду, щоб відкласти ікру. Ходімо, покажу! — запропонував Озивайко.

Юннати побачили в озері довгі шнури жаб’ячої ікри, прикріплені до підводних рослин.

— Це ж скільки жаб з них виведеться?!.

— Аби! — промовив Озивайко.— Адже жаби, знищуючи шкідливих комах, приносять велику користь, однак дуже багато ікри поїдають жуки та риби. І тільки з окремих ікринок виходять пуголовки, яким теж нелегко вижити до того часу, як з них утворяться жабки.

Ігор нагнувся, щоб зірвати невеличку жовту квітку, а тоді згадав про конвалії й запитав у Озивайка, чи можна це робити.

— Небажано,— промовив той.— Це жовтець їдкий. Отруйна рослина. Якщо попаде в очі, викличе біль, а буває, що й тимчасову сліпоту. За це його в народі називають курячою сліпотою.

Хлопці уважно розглянули жовтець й пішли далі.

— Придивіться он до того дупла,— показав на високе дерево лісовичок.— Минулого року його зробив для свого гнізда дятел, та чомусь не оселився, а тепер там живуть оси. Я бачив, як їх хотіли вигнати звідти синиці. Не вийшло. Отож ніколи не суньте руки в дупло, бо там можуть бути не тільки оси чи дикі бджоли, а й інші створіння — куниці, гадюки, кажани.

Озивайкові помічники

У червні Озивайко категорично заборонив дітям приходити до лісу.

— У звірів та птахів малята з’явилися,— сказав.— Нічого їх тривожити. Та й у мене роботи страх як багато!

— Може, Озивайку, хоч нас з Ігорком на допомогу візьмеш,— запропонував Петько.

— Дякую, друзі, та влітку в мене чимало помічників,— усміхнувся Озивайко.— Хочете, познайомлю з ними?

Озивайко повів дітей на галявину, посеред якої стояв велетенський дуб.

— Сідайте,— запропонував дітям, а сам притулився спиною до дерева, дістав з кишені сопілку й заграв.

І враз на галявину стали збігатися маленькі, дрібніші од найменших карликів, хлопчики й дівчатка. Були вони в чудернацьких вдяганках. Хто в платтячку з тополиних листочків, хто в камзольчику з дубового листя, а на одному хлопчикові був розкішний плащ, зітканий із соснових голок, і шишечка замість капелюха.

Озивайко все грав та грав. Невдовзі усю галявину заповнив лісовий люд. Сріблясті голосочки вплітались у мелодію Озивайкової сопілки, й над галявиною полинув ніжний спів. Чувся в ньому і посвист грайливого вітерця, і поскрипування височезних сосен, і обережне шарудіння листя, і легенький передзвін лісових квітів, і ледь уловлюваний перегук зачаєного у лісових нетрях дивозілля.

Аж ось Озивайко перестав грати, й лісові хлопчики та дівчатка одразу ж опустилися на землю, злилися з буйнотрав’ям, ніби й не було їх. Там, дивись, шишка лежить, там шапочка з пожовтілого жолудя, там зелена ягода горобини... Тільки пісня-шелест не затихла.

Озивайко вслухався в той шелест, а тоді й сам заворушив губами, немовби шепотів щось.

"Це вони так між собою спілкуються!" — здогадалися юннати.

— Про що вони розповідають тобі, Озивайку? — нетерпеливиться Петькові.

— Поки що невеселі наші розмови,— зітхнув лісовичок.— Помічники мої доповідають, скільки дерев та кущів за зиму пропало, які птахи перестали гніздитися у нашому лісі, скільки гусені буде цього літа...

— Звідки вони про все те знають? — чудувався Ігор.

— Кому ж і знати, як не їм? Бачите, скільки їх! Кожне деревце, кущик, найменша билинка мають свого охоронця. І навіть кількох, бо щоб допильнувати такого дуба, як ось наш, одного Дубовичка замало.

— Отже, імена маленьких охоронців походять від назв підопічних їм рослин? — здогадалася Оля.

— Звичайно. Великі дерева оберігають здебільшого хлопчики: сосну, наприклад, Сосняки, берест — Бересточки, клен — Кленки... Дерева, що гарно квітують, віддані під захист дівчатам. Ліщину, зокрема, охороняють Ліщинки, а лісову грушу, хоч це чимале дерево, охороняють Грушівниці. Де ви, дівчатка-Грушівниці?

З-за кущів одразу ж вигулькнула зграйка дівчаток, одягнених в яскраво-зелені сарафанчики. Ніжки їхні та руки нагадували черешки листків, а щічки червоніли рум’янцем. На голівках — жовтенькі очіпочки з трохи прив’ялою оцвітиною.

"Ой, нелегко,— подумала Оля,— знайти цих дівчаток на грушевому дереві".

Грушівниці усміхнулися до Озивайка, вклонилися юннатам і сховалися в траві.

— А як вони охороняють грушу? — поцікавився Петько.— Гусінь, приміром, можна визбирати, а коли дерево захворіє, що вдіють Грушівниці?

— Мої помічниці й гусені самі не збирають. Для цього є птахи, корисні комахи. Грушівниці лише дають їм завдання, наводять, так би мовити, на слід. А птахи і комахи знають, що їм далі робити. І на кожну хворобу управа є. Загнилося, скажімо, дерево. Якщо цього не помітити одразу,— утвориться дупло. Спочатку мале, тоді більше, а там, дивись, буря налетить — звалить дерево на землю. Щоб цього не сталося, Грушівниці кличуть на допомогу дятла або повзика. Ті обдзьобують хвору деревину, вичищають дупельце так, що воно вже далі не росте. За це Грушівниці дозволяють птахам селитися у ньому...

— Нам пернаті дуже допомагають. Але на цьому тижні багато їх загинуло,— зітхнув Озивайко.— Почали з неба чимось сипати. Ядучим-ядучим. Я сам довго чхав, а зараз кашляю. Од того пилу гусінь зразу загинула. Проте й пташки, які ту гусінь їли, теж стали пропадати. Не дорахувалися ми тоді й багатьох зайців, борсуків, корисних комах. Навіть маленькі сонечка і ті загинули од ядучого пилу. І ось тепер, розповідають мої помічники, у лісі зовсім мало птахів лишилося, а гусені буде стільки, скільки й досі було. Ото роботи всім додалося!

— Пил цей отрутохімікатами зветься,— пояснив Озивайкові Петько.

Озивайко закашлявся, а вслід за ним лісові хлопчики й дівчатка.

— Куди нам, друзі, від отрути подітися? Хоча б дощем її змило! А його немає. Вимре лісовий люд. Може, чимось зарадите? — мало не плакав завше бадьорий лісовичок.

— Я придумав! — вигукнув Ігор.— Тікайте звідси до іншого лісу, пересидьте там лиху годину, а коли тут пройде дощ, то ви й повернетеся!

— Ти, Ігоре, серйозно пропонуєш нам ліс залишити? — образився Озивайко.— Та ще тоді, коли тут скрута?! Е ні!

Обурився й лісовий люд:

— Така порада нам не підходить! Ми не зрадники!

— Як ти міг, Ігоре, образити Озивайка і лісовий люд! — зніяковіла Оля.— Та вони з лісу ні на крок не одступлять, хіба незрозуміло?

Ігор збентежено почухав потилицю:

— Хотів як краще! Що ж робити, чим допомогти лісовим хлопчикам та дівчаткам?

І тут Петька осяяло:

— Мерщій до Комітету захисту природи! Там неодмінно зарадять біді.

...І ось юннати в Комітеті захисту природи. Там їм сказали, що потрібно потрапити на прийом до Івана Никифоровича. Сиділи-сиділи вони в приймальні, вже вивчили напам’ять карти лісів, діаграми, а до потрібного кабінету потрапити не можуть: в Івана Никифоровича наради...

Не витримав Петько, не зважив, що секретарка забороняє до кабінету Івана Никифоровича заходити, відчинив двері:

— Прийміть нас, Іване Никифоровичу, благаємо! Дуже невідкладна справа. Питання життя і смерті.

— Коли так,— здивувався Іван Никифорович,— заходьте!

А сам, вибачившись, відправив з кабінету своїх підлеглих.

— Так про чиє життя чи смерть ви говорите? — привітно усміхнувся до дітей і запросив їх до столу.

— Ніколи нам, Іване Никифоровичу, засідати,— рішуче промовив Петько.— У Озивайкових володіннях лісовий люд від отрути гине! А ви нічогісінько про те не знаєте!

— Який Озивайко? Який лісовий люд? Про який ліс, зрештою, йдеться? — здивувався Іван Никифорович.— Розказуйте по черзі!

Ігор підійшов до карти (добре, що в приймальні досконально її вивчили).

— Ось у цьому лісі господарює наш друг,— казковий лісовичок Озивайко. А в нього є помічники — лісовий люд,— став пояснювати Ігор. — Вони доглядають дерева, кущі, трави і все навкруг...

Іван Никифорович здивовано зняв окуляри, протер скельця замшевою хустинкою й сказав розгублено:

— Діти! У нас не ляльковий театр, щоб з казковими героями бавитись. Ви у солідній установі, яка займається охороною природи. Не лісовички дбають про ліс, а люди. Невже ви цього не розумієте?

— Іване Никифоровичу, а хіба погано, коли людям допомагають охороняти природу ще й казкові Озивайко та лісові хлопчики й дівчатка? — втрутилась у розмову Оля Волошка.— Але мова зараз навіть не про це. Ми просимо захистити лісових мешканців від отрути, якою нещодавно покропили ліс. Від неї гинуть звірі, птахи, комахи і... лісовий люд.

Іван Никифорович задумався.

— Чим я тепер допоможу, якщо отрута вже діє? Що ж до винуватців, то ми їх розшукаємо і покараємо. Обіцяю вам!

— Треба, щоб над тим лісом пішов дощ,— підказав йому Петько.— Він змиє отруту, і лісовий люд буде врятований!

Іван Никифорович спантеличено дивився на Петька. Ну й діти пішли!

Іван Никифорович зняв телефонну трубку й подзвонив авіаторам.

— Ви можете зробити штучний дощ над лісом? — спитав.

Авіатори пообіцяли, що через годину буде дощ.

А Озивайко, як йому про дощ сказали, не повірив:

— Жартуєте? Сонце світить, жодної хмаринки на небі, а ви про дощ балакаєте!

— Озивайку, Петько правду каже,— пояснила Оля.— Зараз над лісом запустять ракету, яка розсіює речовину, що робить дощ, і все минеться.

— Такого і в казці не буває,— схвильовано промовив Озивайко.— Тоді я скличу лісовий люд, нехай на це диво поглянуть.

Озивайко заграв на чарівній сопілці. Лісові хлопчики й дівчатка зійшлися під дубом, стали з цікавістю дивитися на небо.

Невдовзі почувся вибух, немовби грім прокотився.

— Ракета! — вигукнув Петько.

А над лісом вже йшов рясний дощ.

— Хлопчики, дівчатка,— запрошував Озивайко,— ставайте посередині галявини, нехай вода і вас вмиє. Красота!

Озивайко, юннати, лісовий люд не втримались й пішли в танок.

— От і не вір, Петре, в чудеса! — Озивайко витер обличчя хустинкою, присів на пеньок.

— Чудес, Озивайку, справді не буває! — сказав йому Петько.— Зате є справжня дружба і мудрість людська!

— Як ви нас, любі, виручили! — усміхнувся до юннатів лісовичок.— Тепер усім вам у квадраті "Б", як ви кажете, будуть завше раді і дерева, і кущі, і кожна билинка, і лісовий люд, і я — Озивайко!

— А найголовніша для вас, Озивайку, звістка, гадаю,— промовила Оля,— це те, що повідомив Іван Никифорович: віднині заборонено отрутохімікати над лісами розпилювати!

Лісовий люд, як тільки почув про це, скочив радо на на ноги, став танцювати, веселитися. Цікаве було те видиво: з висоти дитячого зросту юннати не бачили, які викрутаси виробляють ніжками Озивайкові помічники, видно було тільки їхні стрибаючі барвисті голівки та ручки, що час від часу сплескували над ними. А тут ще Озивайко сопілку дістав і заграв бадьорої... Коли натанцювалися досхочу, лісовичок перейшов на маршову пісеньку, і зараз же його помічники майнули кожен на своє місце.

— А лісові хлопчики й дівчатка лише влітку охороняють своїх підопічних чи цілий рік? — поцікавилася Оля.

— Восени, як пожовкне листя й стане холодно, вони знаходять схованку й засинають під шурхіт падолисту аж до весни.

— А що, як у великі морози твої помічники померзнуть? — запитав Ігор.

— У них схованки надійні! — усміхнувся Озивайко.— І я ж їм завжди на допомогу прийду.

— Чи старіють лісові хлопчики й дівчатка? — знову цікавиться Оля.

— Майже ні. Вони, як рослини, щовесни оновлюються, молодіють.

— Виходить, безсмертні твої помічники?

— Живуть вони, друзі, поки їхні підопічні зеленіють, а коли ті гинуть — приходить смерть і до моїх помічників.

Діти вже збиралися прощатися з Озивайком, пообіцявши прийти тоді, як у лісового птаства виведеться потомство. Та він затримав їх.

— Стривайте, покажу вам іще одну лісову цікавинку. Чи доводилось бачити кому, як мурахи попелиць доять?

— Мурахи? Попелиць? Отих зелененьких комах, що соки з рослинок п’ють? А навіщо? — чудувався Петько.

— Зараз дізнаєтесь, та спочатку скажіть, як називається ця рослинка?

— Кінський щавель! — вихопився Ігор.

— Правильно. Гляньте, як попелиці обсіли його. Повстромлювали в стебло свої довгі хоботки і смокчуть.

— Немовби коктейлі через соломинку,— сказала Оля.— А між ними мурахи...

— Мурахи — хижаки, вони поїдають дрібних комах, гусінь. Мабуть, вони і на попелиць полюють, а ти кажеш, доять їх,— не здавався Петько.

— Не поспішай з висновками. В природі багато незвичайного. Краще придивімося, що тут роблять мурахи.

Юннати скупчилися довкола щавлю. А дивитися було на що. Ось одна з мурах підповзла до попелиці й стала водити по черевцю вусиками.

— Лоскоче! — пояснив Озивайко.

На кінчику черевця у попелиці виступила блискуча крапля. Мураха одразу ж її проковтнула і стала спускатися, а назустріч їй уже лізли інші мурахи.

— Озивайку, а що то за крапля, яку люблять мурахи? — Петько вже знайшов якусь соломинку й ну лоскотати попелицю.— Може, то мед?

— Хоч і не мед, та для мурашок та крапля найсмачніша.

Попелиця, що її лоскотав Петько, не випустила солодкої краплі.

А на соломинку, захищаючи попелицю, вчепилися дві мурашки. Петько вже хотів залишити свою забавку, коли це на його соломинку сіло сонечко й стало спускатися по ній до попелиць.

— Попелиці — улюблена їжа сонечка,— пояснив Озивайко.

— Як? Невже сонечко — хижак? Воно таке миле! — здивувалася Оля.

— Зараз сонечок навіть виводять штучно,— повідомив Ігор,— і випускають на поля. Адже сонечка знищують шкідників і цим захищають рослини.

Тільки-но сонечко спустилося з соломинки, як на нього напали мурахи. Воно хотіло пробитися крізь охорону, та ба! Мурахи хоробро вхопилися за його ніжки. Довелося нападникові розпустити крила й летіти в пошуках здобичі далі.

— Ось так мурахи захищають своїх "корівок" од ворогів,— сказав Озивайко.— Дружба в них міцна. Буває, на ніч, щоб попелиці не заклякли від холоду, мурахи ховають їх у нірки або спеціально побудовані для цього комірки. А тепер гляньте, куди мурахи носять свої солодощі.

Одна з мурах саме спустилася на землю й поповзла геть од кінського щавлю. Діти пішли за нею, й невдовзі мураха привела їх до старого пенька, з сонячного боку якого притулився мурашник. "їхня" мураха одразу ж туди сховалася.

— Чудасія! — тільки й сказали юннати...

— Зустрінемось аж через два місяці,— сказав Петько Озивайкові, як прощалися на узліссі.— Їдемо до літніх таборів відпочивати.

— Щасливих вам канікул! — побажав лісовичок. А коли вертав на галявину, наткнувся на Вовка.

— Знову з людськими дітьми водишся? — хижо блиснули в того очі.

— Тобі яке до того діло? Геть з мого лісу!

Прикмети осені

Що не кажіть, а відпочивати краще, ніж учитися. Та ще коли не просто відпочивати в таборі літнього відпочинку, а в спеціальному — юних натуралістів. У походах та екскурсіях Петько й незчувся, як місяць промайнув. І ось він удома. Вранці тата з мамою на роботу провів, а тоді зашторив вікна й вирішив нарешті виспатися. Тільки-но голову до подушки приклав, ту ж мить у сон поринув. Чи спав, чи й не спав, коли чує — хтось у вікно стукає.

— Хто там? — гукнув, сподіваючись, що той стукіт приснився йому.

Мовчання. А тоді знову: стук-стук!

Довелося встати. Відсунув штору — нікого немає. Хотів знову лягти, коли це збоку чорно-біла птаха підлетіла й швидко по шибці стукнула дзьобом.

— Та це ж Сорока! — упізнав Петько Озивайкову посланницю.

Відчинив вікно.

— Щось сталося?

Сорока проджерготіла щось й подалася в напрямку лісу.

"Озивайко кличе",— зрозумів Петько.

Через півгодини був уже на узліссі.

— Озивайку, озовися!

— Тут я,— обняв друга Озивайко.— Скучив за вами, а ви не йдете.

— Тільки вчора з табору приїхали,— виправдовувався Петько.— А як твої справи?

— Чудово! Хочу показати, як лелеки у вирій збираються.

— Коли?

— Приходьте завтра рано-вранці.

...Туман над болотом уже розходився.

— Ще сплять! — Озивайко показав рукою в бік сіруватих плям.

Сходило сонце. Велетенський рожевий диск випливав на виднокрузі. Від нього в усі боки простяглися стріли-промені.

Лелеки заворушилися, заклекотали й назабаром один за одним знялися в повітря. Витягнувшись довгим ключем, почали описувати над болотом широкі кола. Аж ось один із птахів порушив цей дивовижний хоровод, вирвався вгору. За ним — уся зграя.

— Немов учаться гуртом літати!

— Правильно, друзі, підмітили,— підтвердив Озивайко.— Лелеки якраз і зібралися на болоті, щоб підготуватися до тривалої далекої дороги. Тут птахи набувають умінь, необхідних мандрівникам.

Подивилися на лелек іще трохи, тоді пішли до лісу. Озивайко зупинився дорогою, приглядаючись, тоді шасть у траву.

— Знайшов щось...— мовила Оля,— схоже, ніби зайченя.

Діти підійшли до Озивайка. Зайченя принишкло в його руках, зібгалося в клубочок.

— Звідкіля воно, таке маленьке, взялося? — здивувався хтось.— Адже в цей час зайці повинні бути значно більші.

Зайченя з переляку навіть очі заплющило.

— О цій порі в зайців удруге за літо з’являються малята,— пояснив Озивайко.— Ростуть вони швидко, до зими стають майже дорослі. А цій знайді ще й тижня немає.

— Давайте я його відпущу! — простягла руку Оля.

Озивайко другою долонею прикрив зайченя.

— Що ти? У руки зайченят брати не можна. Почує людський дух зайчиха й побоїться до маляти підійти. Так і загине зайченя з голоду.

— А тобі що, можна? — допитувалася Оля.

— Можна, адже я лісовик.

Озивайко посадив зайченя під кущик, а воно не тікає.

Так і лишили його на узліссі. Пройшли метрів з п’ятдесят, а Оля знову:

— Може, Озивайко йому ніжку пошкодив, коли ловив?

— Я своїм звірятам шкоди не заподію,— заспокоїв Озивайко.

— Усе ж давайте повернемось, глянемо, що з ним.

— Тільки швидко!

Олю з Ігорем як вітром здуло. А вже за кілька хвилин наздогнали товаришів.

— Нема його! Втекло!

— Ось і добре,— порадів разом з дітьми Озивайко.— А чи знаєте, хто це грибів поначіплював на дерева?

— Білки!

— Пощастило мені одного разу підгледіти, як білка запасалася грибами,— став розповідати Ігор.— То був підосичник. Спочатку білка прогризла грибову шляпку з обох боків, ніби перевіряючи, чи немає там черв’яків, потім підкопала ніжку і понесла на дерево.

— Озивайку! — долинув з-за куща Петьків голос.— А хіба білки їдять коників?

— Не чув такого! А чому ти про це запитуєш?

— Тут ось на гілку хтось коника начепив.

— То витівки сорокопуда,— засміявся Озивайко.— Та ось і він сам,— показав у бік куща, де сиділа невелика пташка з білим комірцем і сірувато-бурою спинкою.

— Але сорокопуди не зимують у нас,— озвалася Оля,— навіщо тоді їм ці запаси?

— Як то кажуть, про чорний день. Приміром, коли підуть дощі і комахи сховаються в траву.

...Гарно в лісі. Пахне грибами, живицею, квітами. Багато цікавого побачили діти. Однак час і додому. Перший по стежині йшов Ігор.

— Ой! їжаченята! — раптом вигукнув він.— Раз, два, три... п’ятеро!

Нахилився, щоб роздивитися. А їжаченя підстрибнуло, боляче вкололо його.

— Чому вони опинилися тут? — запитали в Озивайка.

Замість відповіді той роззирався навкруги. Щось нагледів у траві й невдовзі приніс до гурту дорослого їжака.

— Тепер зрозуміло? Їжачиха вивела малят на прогулянку, а тут ми нагодилися.

Він поклав їжачиху на стежку. Юннати відійшли, очікуючи.

Минула хвилина-друга. Перелякана сімейка не рушала з місця. Тоді Озивайко щось промовив до їжачихи, та запирхала й подалася геть зі стежки. За нею покотилися клубочки-їжаченята.

...Надійшов вересень. Де-не-де жовтіло листя на деревах, однак трава зеленіє, й не хочеться вірити, що літо закінчилося. Та вір не вір, а сонце хоч і світить яскраво, однак гріє дедалі слабше.

Юннати ходили в гості до Озивайка, заготовляли корм для зимуючих пташок — збирали насіння з кущів, в’язали кетяги калини. Озивайко показав дітям, як білка собі на зиму жолуді збирає, а потім ховає їх у мох або складає в дупла. В одному дуплі наткнулися на летючих мишей. Ті з вереском випурхнули звідти, а як учні поховалися од них, летючі миші повернулися до схованки. Озивайко дозволив дітям обережно заглянути в дупло. Летючі миші висіли донизу головою — відпочивали.

— Кажани, так ще називають цих тваринок,— розповів Озивайко,— всю зиму спатимуть в таких позах у дуплах або на горищах. Це надзвичайно корисні тваринки. Вони полюють на комах, серед яких багато шкідливих. Важливо й те, що полюють уночі, коли більшість пташок сплять. Часом кажани з'їдають стільки корму, скільки важать самі!..

Почалося бабине літо. Озивайко сказав гуртківцям, щоб здогадалися, чому ця пора так називається. А тут і думати нічого: стоїть така погожа безхмарна днина, так лагідно пригріває сонце, що навіть стареньким бабусям приємно посидіти надворі.

Летить павутина. Її дуже багато. Вона звисає на паркані, на кущах, чіпляється на дітей. Одну білясту ниточку вхопив Петько й хотів одкинути, та Озивайко не дозволив.

— Погляньте, хто сидить на кінчику павутини,— покликав дітей.

— Павучок! — зраділа Оля.— Який легенький!

— А тепер упіймайте ще по павутинці й подивіться, чи немає й там таких "парашутистів"!

Яке ж було здивування Олі, коли на кожній павутинці вона виявила по павучку.

— Звідки вони взялися і чого літають? — дивувалася.

— Таким чином павуки мандрують на далекі відстані,— пояснив Озивайко.— Тільки-но настане бабине літо, вони залазять на дерева й починають випускати клейку речовину, яка одразу ж застигає, утворюючи павутину. Дмухне вітерець, і павучок полетить на своєму "килимі-літаку" подалі від гнізда, де народився. Іноді довго летить, а як

зачепиться — кидає павутину й шукає собі схованку, щоб перезимувати, а навесні звити в ній гніздечко.

— Виходить, павучки не гинуть на морозі? — здивувалася Оля.

— Та ні. І так зимують не лише вони, а й метелики, личинки багатьох комах...

Озивайкову розповідь перебило дзвінке "курли-курли-курли", що долинуло з неба. То клином летіли на південь журавлі.

За що крука з казки вигнали

Отож був погожий вересневий ранок: басовито гули джмелі, заклопотано метушилися мурахи, павук дбайливо снував свою нескінченну нитку-павутинку...

Озивайко сидів на пеньку край галявини, де він час від часу збирав своїх маленьких помічників — Соснячків, Беросточків, Кленовичків, Дубовичків та інший лісовий люд,— й радісні думки огортали його добре серце: у лісі повний порядок! Не страшно зимувати пташкам — уродило насіння, ще й друзі — юні натуралісти — обіцяють допомогти пернатим перебути морози; диким свиням жолудів до весни вистачить; кози й лосі теж не пропадуть з голоду — чекають на них копиці запашного сіна, віники з березового листя... А як там бобри? Озивайко рішуче встав, щоб одразу ж вирушити до лісової річки, де водилися ці працелюбні звірі. Та не встиг і кроку ступити, як у траві пролунав голос-дзвіночок Ліщинки — крихітної дівчинки в шапочці, що нагадувала горіх ліщини. Лісовичок страшенно здивувався, як побачив, що сидить Ліщинка на спині-закрутці Равлика. Що за неповага? Придивився, а біля неї й інший лісовий люд...

— Теж мені автобус знайшли! — розгнівався лісовичок.— Гадаєте, справ у Равлика мало? Йому он треба нірку шукати, аби де зиму перебути. А ви чому не біля своїх дерев?

— Не гримай на них, Озивайку,— промовив Равлик.— Вони мені гарну схованку під корінням Дуба показали, за це їх катаю! Нехай розважаються, бо цілісіньке літо, бачив, не присідали, охороняючи дерева, кущі й трави.

— А в нас до тебе, Озивайку, є невідкладна справа,— дзвенів голосочок Ліщинки.— Розсуди нас із Равликом. Він каже, що у нього, як ні в кого, родичів багато. І що живуть вони скрізь — і в лісах, і на полях, і в морях та океанах. А що таке океан? — знітилася Ліщинка.

— Океан — це коли багато води. Немовби наше лісове озеро, тільки таке величезне, що не видно йому ні кінця, ні краю. Море — трохи менше. Я й сам його не бачив, але чув від бувалих людей, що в ньому всілякої живності повно, можливо, і равлики водяться...

— Не сумнівайся в тому, Озивайку,— пропищав Равлик.— Тільки моїх родичів багато не лише в морі-океані, але й на лузі, і в озері, і на річці — скрізь! Вони, щоправда, не всі зовні на мене схожі, та все одно доводяться мені родичами.

— Щось не дуже віриться,— пирхнула Грушівниця.— Зовні не схожі один на одного, а родичі...

— А твоє дерево — груша — дуже схоже на яблуню чи вишню або на малину чи суницю? — аж підстрибнув від обурення Равлик. Коли він це зробив, лісовий люд попадав з його мушлі. Молюск вибачився перед ними й продовжував: — Ви ж не заперечуєте, що вони близькі родичі?

— Ні. У них квітки однакові! —погодилася Грушівниця.

— А у нас, молюсків, теж є спільна ознака,— вів своєї мудрий Равлик. — Мушля, зокрема, й м’яке тіло...

— Ти ж мені нещодавно казав,— пропищала Ліщинка,— що й слимак твій родич. А де в нього мушля, де?

— Не видно її в слимаків, бо вона зовсім невеличка й знаходиться всередині тіла,— відповів Равлик.

— Звідки про все знаєш? — здивувався Озивайко.

— Бо я не простий Равлик, а казковий. І не просто казковий, а серед усіх равликів найказковіший! Знаю все, що тільки можна знати про своїх родичів.

— Що ж ти іще нам про них розкажеш? — оточив його лісовий люд.— Ми любимо казочки слухати. Потіш нас!..

— І ніякі це не казки, а суща правда. Одні з нас, як оце я, мають закручену мушлю і живуть на суші, дихаючи киснем повітря. Таким же чином дихають і слимаки, про яких ви щойно згадували. Є серед нашого брата, равликів, і такі, які дихають киснем, розчиненим у воді. Вони не бояться солі й тому живуть у морях-океанах. Кажуть, що бувають такі равлики дуже великі, а мушлі їхні красиво забарвлені. А є ще молюски двостулкові. Їхні мушлі — дві тарілочки, що огортають ніжне тіло.

— Я бачив їх,— озвався Дубовичок,— на березі озера лежить чимало таких тарілочок...

— То мушлі загиблих молюсків,— пояснив Равлик.— Живі двостулкові молюски на сушу не вилазять, а, закопавшись трохи в пісок, проціджують воду, виловлюючи з неї кисень і поживу — відмерлі шматочки рослин, дрібні водорості тощо.

— Серед молюсків, дізнався я в юннатів,— таємничим голосом повідомив Озивайко,— є страшенні хижаки. Спрутами їх називають.

— Є й такі! У них нога,— Равлик ліг на бочок, щоб лісовий люд побачив його м’язисту, вкриту слизом ногу,— вірніше, передня її частина, видозмінилася в щупальця. Цих щупальців буває до десяти. Завдяки їм спрути пересуваються і хапають здобич. Серед таких молюсків бувають гіганти — їм би тісно було на цій галявині.

— Бачив я книгу в юннатів,— промовив Озивайко,— де показано, як спрут тягне на дно морське людину...

— Що людину! Спрути вступають в бійку з китами, ба навіть невеликі кораблі топлять...

Лісовий люд роти порозкривав од таких розмов. Як добре бути не лише казковим, а ще й так багато знати. Таланить Озивайкові, що з дітьми дружить. А звідки в лісових хлопчиків і дівчаток знанням взятися? Щодня, з ранку до вечора, а то й вночі, трудяться коло своїх рослин, немає коли і вгору глянути. Та інакше й не можна: то гусінь деревам, кущам і травам загрожує, то хвороби різні...

Ліщинці стало себе так жаль, що вона спочатку тихенько, а тоді, все голосніше схлипуючи, заплакала.

— Що з тобою? — першим кинувся її втішати Равлик.

— Хочу багато знати. Як ти й Озивайко!..

— І ми, і ми!..— загуло на галявині.

Дубочки, Бересточки, Соснячки, Кленовички, Грушівниці щільно оточили Озивайка, благально дивлячись йому в очі.

— Хочу побачити молюсків, про які Равлик розповідав! — схлипувала Ліщинка.

— Хіба це складно? — здивувався Озивайко.— Он, дивіться, долає стежину Виноградний Равлик. Хочете з ним познайомитися?

— Звичайно. А він з нами захоче розмовляти? Не сховається в мушлю? — хвилювався лісовий люд.

— А це вже справа Казкового Равлика. Нехай він із. своїм родичем домовиться, щоб той з нами був чемним.

Однак побоювання лісового люду було марним: Виноградний Равлик висунувся із мушлі й привітно заворушив чотирма щупальцями. На кінчиках довшої їх пари, побачили всі, виднілися крихітні оченята. Ними він, щоправда, бачив слабо, тому-то Равлик підводив до нього кожного з присутніх близько, знайомив, як то кажуть, віч-навіч. Виноградний Равлик тільки дивувався:

— І як це я вас раніше не зустрічав? Такі чарівні премилі хлопчики й дівчатка. І пахне від вас приємно — то сосною, то дубом, то ще якимось деревом.

— Тут мій родич мастак, бо запахи чує добре! — похвалив його Равлик.

— А я вже зустрічала Виноградного Равлика! — промовила Грушівниця.— На початку літа він під моїм деревом зробив ямку. Досить-таки глибоченьку протер своєю підошвою, а тоді відклав яєчка і подався геть! А тут мурашник неподалік. Пронюхали нишпори одного разу про яєчка Равликові й нумо до них добиратися. Ледь вмовила я мурах, щоб не чіпали яєчок. А коли з них вийшли маленькі равлики, їх було стільки, скільки в тебе, Озивайку, пальців на руках, я була страшенно задоволена, бо теж доклала зусиль по їхній охороні.

— Я тобі, Грушівничко, завдячую,— вклонився їй Виноградний Равлик,— однак знай: мурахи не змогли б зруйнувати оболонку яйця, бо

вона (хі-хі!) — вапнякова. А ось якби на зуби ящірці потрапили або жуку якомусь — пропали б мої дітки... Однак їсти хочеться,— пробуркотів і подався в глибину лісу.

— Ось тобі й на! — здивувалася з його поведінки Ліщинка.— Я ще думала запитати у вас, шановний, скільки років живете?

— Буває, що й сім! — гукнув Равлик.— Це якщо ніхто не з’їсть, а до мене ласі і лисиця, і борсук, і птахи!..

— Та хіба ж у такій фортеці вас хто дістане? — здивувалася Ліщинка.

— Ті, кого назвав, як горіх, розколюють мою мушлю, а від менших сховаюся! Та найкраще — не потрапляти нікому на очі! — і Равлик сховався в кущах.

— О, а я так і не встигла дізнатися — чим він живиться? — побивалася Ліщинка.

— Хіба, не знаєш? — здивувалася Грушівниця.— їсть листя дерев, які ми охороняємо!

— Е ні,— заперечив Озивайко.— Не все підряд, він у нас перебірливий: їсть лише соковите листя, а найбільше йому подобається виноградне. Через це й назву таку має — Виноградний Равлик. До речі, у нього найбільше, аніж у кого, зубів — понад триста. Справжня тертушка, якою Равлик ізчищує м’якоть листка собі в рот. А як котрийсь зуб випаде, йому на місце виростає новий!

— Мені б так! — басом озвався із-за куща Вовк.— А то вибив Лось ще торік ікло, тепер важко полювати, а м’ясця хочеться — спасу немає!..

— Ти знову, Вовче, у нашому лісі з’явився? — здивувався Озивайко.— Хіба забув, що сюди дорогу тобі заказано!

— Вовки нікого не слухають, навіть казкових лісовиків! — повагом сказав сіроманець.— А ще коли голодно! Ось візьму і тебе з’їм!

З цими словами Вовк, який думав, що Озивайко вже позбавлений казкової сили, кинувся на Озивайка. Лісовий люд тільки зойкнув.

— Що ж ти, Озивайку, не стаєш невидимим! — скрикнули гуртом Дубовички і кинулися Вовкові під ноги. Той спіткнувся об них і так підчепив сміливців лапою, що ті одлетіли аж на протилежний бік галявини.

А Озивайко вирішив добряче провчити нападника. Ховаючись за стовбури дерев, повів його в бік болота, де росли вільхи й берези. На гнилому ґрунті берези довго не жили. Однак стовбури не падали, а, стоячи, трухлявіли. На них порядкували дятли, повзики, синички, а в дуплах, які вони утворювали, вишукуючи поживу — різних короїдів та їхніх личинок,— селилися шершні.

Ви, напевно, бачили їх: чималенькі, з мізинець, руді оси. Вони нічого в лісі не бояться, бо мають гостренне жало, яким можуть жалити жертву кілька разів, впускаючи отруту. Для людини і тварин укус шершня болючий, а якщо це зробить кілька комах та ще в голову — можна й загинути. Вовки теж остерігаються шершнів. Знаючи це, Озивайко прямував до болота.

А Вовк ось-ось його настигне. Озивайко вже чує його подих, бачить, як падає піна з його мерзенної пащі. А що, як ухопить його сіроманець?! Навіть казковому хлопчику не хочеться, щоб його вовк укусив!

Ось і болото. Озивайко стукнув рукою по стовбуру трухлявої берези, де, знав він, давно вже живе велика сім’я шершнів, а сам упав. Тоді ляснув тричі в долоні і став невидимим. — Не сховаєшся! — аж захлинувся од радості Вовк.— Очі не бачать, зате носом тебе, Озивайку, чую. Зараз спробую, яке у казкового лісовичка м’ясо!

Не судилося Вовкові здійснити затію: з дупла вигулькнула жменька шершнів і, побачивши порушника їх спокою, кинулась до Вовка. Жалили його, куди хотіли. Спочатку той намагався їх збити лапами та хвостом, клацав зубами, а коли збагнув, що може навіки залишитися на болоті, рвонув чимдуж у хащі.

— З’явишся у нашому лісі — ще гірше буде! — гукнув йому навздогін Озивайко. Хоч, правда, більшої кари для негідника він не знав.

Невдовзі до Озивайка прибіг лісовий люд. Довго всі сміялися, слухаючи лісовичка, який з усіма подробицями розповів про чергове вигнання Вовка з лісу.

Повертались до галявини. Тихо-тихо довкола. Пташок не чути, тільки вітер шепоче щось. Коли це голос з-під берези:

— А мене напризволяще кинули?! Хіба так друзі роблять?

— Казковий Равлик!

Всі кинулися до нього. Й нумо вибачатися, що забули про таке премиле створіння.

А Равлик поманив їх щупальцем і повів до соснового пенька. Там, на шапинці маслюка, сидів, а вірніше, смакував грибом, голий слимак.

— Аріон. Таку назву має мій лісовий родич. Гриби — основна його їжа.

Аріон, побачивши лісовий люд, хотів дременути. Якщо, звичайно, це слово підходить до того, як поволі сповз він із шапинки і посунув далі, щоб сховатися під якусь грудку або палий лист.

— Бридкий він якийсь, мокрий! — закопилила губу Ліщинка.

Равлик мало не захлинувся від образи.

— У нього ж, бачите, немає мушлі. А волога — необхідний супутник нашого життя. Якби він не виділяв її на поверхню тіла, воно взялося б кірочкою, потріскалось і слимак загинув би. Ось і вимушений він увесь час виділяти вологу, а щоб її менше тратити, ховається вдень від сонячних променів і на полювання вилазить тільки увечері або в похмурі дні.

— Дивіться, дивіться,— пролунав голос Соснячків,— а тут ще один слимак. Тільки значно більший і їсть листя.

— Це також Аріон. Тільки не лісовий, хоч і живе тут, а польовий. Він любить конюшину, молоді сходи жита, пшениці, кукурудзи... Люди, щоб захистити посіви, труять аріонів. Ось вони й сховалися у нашому лісі. А ще є так звані польові слимаки. Вони наносять зерновим культурам і овочам ще більшу шкоду. Особливо багато їх дощовим літом,— пояснив Равлик.

— Виходить, друже, що ти і твої родичі одну шкоду приносять лісові і його друзям-людям,— спохмурніла Ліщинка.

— Не картай їх так! — став на захист молюсків Озивайко.— Якби вони одні були у лісі або полі, то справді обгризли б усе до нитки. А так самі стають здобиччю звірів, птахів, жуків тощо. Значну їх частину знищує людина, оприскуючи поля їдкими речовинами. Ось так!

Вийшли до лісового озера. На його берегах ще буяла зелень й тільки пошерхлі вологі очерети вказували на осінь. Жовтіли на воді квітки латаття, трохи далі біленькими зірками квітували німфеї, здійняли над водою жовті квіти нині вже рідкісні пухирники — рослини, які ловлять у воді дрібних комах.

Лісовий люд, почувши від Озивайка про пухирник, захотів роздивитися ту чудо-рослину. Нічого не залишалося лісовичкові, як взяти собі на плечі помічників і Равлика й зайти у воду. Добре, що вона вже нагрілася!

Лісовичок обережно вийняв з води пухирник. Стебло крихке, листки нитчасті, коріння зовсім немає. Та це й не дивно для водяної рослини. А як же вона ловить комах? Невже хапає довгенькими листками? Озивайко усміхнувся і показав невеличкі порожні пухирці, що на листках. А в них — отвір. Пливе, приміром, водяна тваринка дафнія. Шукає, чим би поживитися. Поткнулася до одного з пухирців, а в ньому невеличкий отвір. Допитлива дафнія махнула антенкою-весельцем, стрибнула — і в пухирці. Поживного, однак, нічого не знайшла, хотіла назад виплисти, та отвір закрився клапаном. І як не б’ється — з пухирця їй уже не вирватися.

— Навіщо пухирникові такий розбій? — жахнулася Ліщинка.— Що йому поганого дафнія зробила?

— Ось так пухирник одержує необхідні йому поживні речовини, яких не вистачає у воді,— пояснив Озивайко.— Без них він загине. А хіба ви не бачили, як це робить на суші росичка? Вона ловить мух та комариків клейким листочком і перетравлює їх. І все через те, що живе на болоті, де бракує поживних речовин.

— Добре, що ці рослинки дрібні, а якби були великі, то й нас би половили,— висловив здогадку Дубовичок.

Равлик, який до цього спокійнісінько сидів на плечі в Озивайка, несподівано засовався:

— А он іще один із моїх родичів — Ставковик звичайний.

На широкому листку латаття з’явився чималий равлик з чорно-синьою закрученою мушлею. Він спроквола переліз через листок і булькнув у воду. Однак не досяг дна і знову піднявся до поверхні води. Широкою чорною підошвою-ногою немовби приклеївся до неї й так завис:

— А де в нього очі? — здивувалася Ліщинка, сподіваючись побачити їх, як у Виноградного Равлика, на кінці щупальців.

— Е ні, у Ставковика очі біля щупальців,— пояснив Равлик.

Придивилися. Справді, очі у Ставковика знаходилися біля щупальців.

— Вони теж, на жаль, бачать слабко,— зітхнув Равлик. А тоді додав: — Хоча краще їм бачити, напевно, й не треба, бо все життя цей молюск проводить, як правило, на одній рослинці, зчищаючи з її листків своїм язиком-тертушкою не лише верхній шар, але й дрібних водяних тваринок. У разі небезпеки равлик ховається у мушлю або падає на дно. Ось так і живе, неборака.

— І довго може на дні сидіти? — цікавиться лісовий люд.

— Поки не використає кисень з повітря, яке набирає в легені. А тоді знову поповнює його запаси, виринаючи на поверхню води.

— А ось, дивіться, маленький Ставковик! — Ліщинка хотіла взяти в руки равлика — такого ж чорненького, але дрібнішого від Ставковика звичайного.

— Не чіпай його! — зупинив її Озивайко.— Це так званий Ставковик малий. Він — переносник збудників кишкових захворювань. А яка в нас гарантія, що казкові діти не хворіють на людські хвороби?!

Лісовий люд злякався.

— Ходімо звідси, Озивайку,— стали проситися.

Озивайко вже й ступив до берега, але тут прямо перед ним виринув з води ще один молюск — Котушка роговидна. Коричнева мушля її аж підскочила над водою. Й одразу ж з мушлі висунувся молюск. Стало видно пару довгих щупальців, біля яких блиснули оченята.

— Хто це Котушку налякав? — здивувався Равлик.

А Котушка швиденько, як для молюска, стала вилазити на листок німфеї.

Тут і відповідь на запитання Равлика з’явилася. Жук-плавунець, незважаючи на лісовий люд й Озивайка, двома лапками вчепірився в мушлю Котушки й ну її стягувати у воду.

— Озивайку, допоможи моєму родичеві! — став благати Равлик.

Лісовичок ляснув у долоні, хукнув на плавунця, той залишив

Котушку в спокої, нехотя пірнув під листок.

— Розбійник водяного царства! — сказав про нього Озивайко.— Нападає не лише на равликів, а навіть на дрібну рибу.

Казковий молюск сповз з Озивайкового плеча на листок, де сиділа Котушка.

— Чи ж не розумієш,— повчав її,— що у воді небезпеки для нас більше, аніж на повітрі. І дихати нам, молюскам, тут легше.

Котушка розслабилася на листку, відсапалась від переляку, а тоді відповіла:

— Ти, Равлику, одного не врахував — їсти мені тут немає чого, бо маю надто слабенькі зуби, які, на жаль, ковзають по міцному надводному листю, а вкусити не можуть. А ось там, на дні, рослинність м’якша. Якраз на мої зуби!

...Сонце визолотило неглибоку затоку, куди веселеньким дзюралом збігала чиста водичка від лісового джерельця. Лісовий люд, оскільки був казковий, нічого не їв, проте не обходився без чистої джерельної води, а коли її не було, гамував спрагу ранковою росою. Нею і вмивалися, од чого Грушівниці, Дубовички, Ліщинки та їхні численні приятелі завше були чистенькі й бадьорі. Ось і зараз, як тільки побачили казкові хлопчики й дівчатка джерельце — хутко до нього. Спочатку напилися холодної водички, а тоді нумо гратися (хоч і казкові, а все одно діти!), веселитися. Невдовзі забули навіть, чого йшли до озера, якби не Равлик.

— А ось іще один мій родич! — промовив.— Йдіть-но сюди, ближче до озера!

— Що за жарти? — розгнівалася Ліщинка.— Немає тут нікого!

— Хе-хе! А ось цей слід на піщаному дні бачили? Куди він веде? У воду, звичайно. А он там, з піску стримить Перлівниця. Що вона робить? Проціджує через своє тіло воду, затримуючи дрібні, навіть невидимі нам, тваринки, рештки загиблих рослинок, водорості, ними і живиться.

— Як же нам роздивитися Перлівницю? — загукали казкові діти.— Не будемо ж ми туди пірнати.

— Зараз я їй скажу, щоб до нас наблизилася,— сказав Равлик.— Вона слухняна!

І справді, Перлівниця розхитала своє тіло, щоб вивільнитися з піску, який поволі почав вже її засмоктувати, а тоді розсунула стулки, і звідти

з’явилася нога: Перлівниця поволі посунула до берега, де її з нетерпінням чекав лісовий люд. Як виповзла на мілководдя, зупинилася.

— Ей, Перлівнице,— гукнула Ліщинка,— а чому ти від берега тікаєш? Тут і пісочок гарненький і водичка тепленька...

— Від ворогів ховаються,— перекладав молюскову мову Равлик,— сірі ворони почали нас переслідувати.

— Чи ж проб’ють дзьобом таку мушлю? — засумнівалася Ліщинка.

— Вони це роблять інакше,— пояснила Перлівниця.— Беруть молюска в дзьоб, піднімають вгору й кидають його на каміння. Мушля тоді лускається, мов горіх. Ось чому ми намагаємося бути від хижаків подалі.

— Сірі ворони — єдині ваші вороги? — цікавився лісовий люд.

— Аби... Нам і у воді нелегко, бо в будь-яку хвилину можна потрапити на зуби видрі, хохулі або іншим звірам.

— А ось і стулка загиблої Перлівниці! — почулося від Дубовичка.— Всі кинулися до великої блискучої стулки.

— Е ні,— промовив Равлик,— це не Перлівниці стулка. Бачите, вона хоч і велика, а крихка. До того ж здута і кругліша, а в Перлівниці вона плоскіша і видовжена. Та ось вона лежить!

І всі побачили, що справді Дубовичкова знахідка відрізняється від тієї, яку показував Равлик.

Равлик так загордився неабиякими знаннями про своїх родичів, що, забувши про всяку обачність, повністю висунувся з своєї мушліфортеці. І це мало не коштувало йому життя.

Ніхто незчувся, як з неба каменем упав на нього величезний чорний птах. Крук! Ухопив небораку й полетів з ним до лісу. Крук був вже старий, розбоєм займався рідко, бо сил не вистачало оборонятися, а живився чим доведеться — то загиблу пташку підбере, то на смітнику чимось поживиться. А ще той Крук був не простий, а також з казки. Тільки за злочини позбавлений чарівної сили, тож він став звичайнісіньким Круком, якому і їсти треба, і холоди дошкуляють...

— За що його з казки вигнали? — питає Ліщинка.

— Потім розповім, а зараз треба чимось Равликові допомагати,— одказав Озивайко, метикуючи, як зарадити другові.

Чи живий він? Озивайко посилає навздогін Крукові казкові радіохвилі, просить його відпустити живим Равлика, але той вперто мовчить, бо дуже зголоднів і знає: як випустить здобич, вона впаде в лісові хащі. Шукай тоді голку в скирті сіна! А Равлик, хоч і чує Озивайка, не може відповісти, бо затис його Крук так, що не поворухнутися...

Що робити? Крук уже наближається до величезної сосни, де змостив гніздо, там він хоче поласувати молюском. А що він казковий, Крукові байдуже. Сам був таким!..

Інший би й руки опустив за такої ситуації. Тільки не Озивайко! А якщо йдеться про захист чи порятування друга, то сили його казкові вдесятеряються! Головне зараз — придумати, хто може прийти на поміч Равлику там, на вершині старезної сосни.

— Озивайку, чи забув про моїх братиків? — пропищав зелененький Соснячок.— Дай лише їм команду, і вони, щойно Крук сяде на дерево, заберуть у нього здобич.

— І справді,— розмірковує Озивайко,— дерево велике, Соснячків на ньому чимало. Справляться із злодієм!

Озивайко напружує свої сили:

— Друзі мої Соснячки! Слухайте команду: зараз на ваше дерево сяде Крук. У його дзьобі — Равлик, життю якого загрожує небезпека. Тільки ви можете його порятувати. Для цього швиденько зберіться в круковому гнізді і, як тільки він сяде, хапайте його за крила, пазурі, дзьоб, щоб не встиг розбійник розтерзати Равлика. Будьте й самі обережні: Крук хоч і старий, але ще сильний!

До великої сосни примчали не лише тамтешні Соснячки, але й Дубовички, і Ялинники, і Вільховички... Зібралися біля гнізда, поховалися під листя, під гілки, з яких було зроблене гніздо, й стали чекати Крука. А той тут як тут. Приземлився посередині гнізда, крила розлогі (аж край гнізда чіпають!) ще не встиг скласти, а вже випустив Равлика з дзьоба, намірюється поснідати ним. Й не просто так хоче з’їсти, а спершу поглумитися з жертви, адже, певен Крук, тут він повновладний хазяїн, ніхто йому не завадить поласувати найказковішим з равликів. Та що це? Враз шелеснули голки, тріснула гіллячка й крукове тіло немовби спеленали тисячі невидимих ниток. Розбійникові спочатку подумалося, що то йому так здалося. Він хотів скласти крила й зручніше стати в гнізді, але не зміг і поворухнутися. І лише тут помітив: тримають його за що тільки можна сотні дрібненьких хлопчиків і дівчаток. А щоб Крук не пустив у хід дзьоб, Соснячки склеїли його живицею.

— Тільки поворухнешся,— пригрозили,— капнемо живицею в носа, тоді одразу задихнешся!

А самі заходилися приводити до тями Равлика. Той від болю й переляку впав у дрімоту (так равлики перебувають несприятливі для них часи).

Вільшанки принесли Равликові свіженької водиці, покропили нею вже задубіле тіло, а він не рухається.

— Невже загинув? — бідкалися казкові хлопчики й дівчатка.

Вільшанки швиденько злізли вниз і назбирали повні долоні роси з живильних трав — звіробою, материнки й безсмертника. Все це залили в шапочки з жолудів — і хутко до Равлика. Кропили його росою, махали над ним листочками, щоб вітерець приносив більше повітря. І Равлик ожив.

Глипнув здивовано на своїх рятувальників, а як побачив Крука — жахнувся, хотів стрибнути з гнізда, бо не бачив, як це високо. Ледь стримав його лісовий люд від такого вчинку. Та все одно треба було звідти вибиратися. Як це зробити?

А тут Озивайко. Заліз на дерево. Взяв міцно Крука в руки, промовив до нього слово чарівне:

— Втретє тобі, Круче, не буде порятунку,— суворо промовив.— А поки що — киш звідси!

Той залякано шугонув з гнізда вниз й сховався в гущавині, бо знав — лиха, якого наробив він колись і намагався щойно зробити, вистачить, щоб поплатитися за те життям.

А допитливий Равлик, якого Озивайко поклав до кишені, не втримався, щоб не спитати його ще тут, у гнізді:

— Скажи, лісовичку, а за що Крука вигнали з казки?

— Дві провини у нього було. Про одну з них я вам навесні коротко розповідав,— нагадав Озивайко.

— А ми б хотіли про все те почути зараз,— хвилювалися Соснячки.— Як-не-як — з казки Крука вигнано...

— Тоді слухайте першу, дуже давню історію.

Колись казкові круки у вирій літали. Холодні зими проводили на острові, який омивало тепле море. А ще на тому острові росли різні дерева. Круки живилися їхніми смачними плодами. А води на тому острові не було. Її приносили крукам у своїх великих дзьобах казкові папуги. Ці птахи хоч і галасливі, та дуже гостинні. На час прильоту круків вони їм навіть гнізда віддавали, а самі ховалися від сонячних променів та тропічних злив під широким пальмовим листям. Так ось, круки так звикли до послуг гостинних папуг, що нічого не робили, а щоб господарям у чомусь допомогти — нічого й думати.

Тої зими, коли сталася ця історія, на острові було навдивовижу спекотно. Квіти в’яли, плоди сохли — хоч помирай з голоду, а тут ще пити хочеться! Папугам що — звикли й не до такого, а круки місця собі не знаходили. Обнишпорили всі закутки, а води немає. Посилають папуг по воду — ті не летять, бо знають, що в таку спеку не дістатися їм до річки, а загинути можуть. Обурилися круки — хіба так, мовляв, з гостями поводяться? Самі ж по воду летіти бояться. Ось тут Крук, якого ви знаєте, підстрибнув до ватажка папуг і так його дзьобнув у голову, що той, хоч і казковий, одразу ж дух випустив. А тут і дощ пішов — як з відра лив. Виходить, даремно вбив Крук гостинного Папугу. Ось за це його і вигнали з казки!

— Як же з іншими круками, чому вони тепер у вирій не літають? — цікавиться Найказковіший.

— Папуги все тоді зробили, щоб круки забули до їхнього чарівного острова дорогу...

Ліщинки, Дубовики, Соснячки, інший лісовий люд, які завше співчували слабим і знедоленим, з осудом подивилися в той бік, де в кущах приходив до тями злостивий Крук.

— А яка ж друга історія? — обступили Озивайка казкові хлопчики і дівчатка.— Напевно, ще жахливіша?

— А ось така.

...У великому густому лісі, де росли дуби, сосни й горобина, жило колись багато птахів. Одні з них полювали на комах, інші живилися зерном та ягодами, а були й такі, що вдень і вночі вишукували гнізда з яйцями або пташенятами. Багато горя приносили ці хижаки. Та чи не найбільший розбій тоді чинили круки. Озброєні міцними дзьобами й гострими кігтями, вони оселилися на високих соснах і тримали в страхові не лише дрібних, а й великих своїх сусідів. Там, гляди, гніздо розвалять, там маля заскубуть. Лихо, та й годі!

Що робити?

— Давайте попередимо круків: якщо й далі чинитимуть розбій, ми звернемось по допомогу до Орла,— сказала Вивільга.

Всі погодились.

Знайшли березову кору, дятли написали на ній листа, повзики скрутили кору в сувій, ремези заклеїли пташине послання — скріпили печаткою.

— Хто доставить листа крукам?

— Сорока,— запропонували сорокопуди.— Тільки вона не боїться розбійників.

— Авжеж не боїться, бо така ж, як і вони. Згадайте, скількох вона позбавила дітей,— заперечила Чайка.

— Чайка має рацію,— загаласували синиці.

— Тоді тобі, Шпаче, доведеться летіти,— промовила Вивільга.

— Коли громада доручає,— погодився Шпак,— полечу.

Узяв листа й подався до високих сосон.

— Без відповіді не вертайся! — гукнули йому вслід птахи.

Круки зустріли Шпака здивовано:

— Ти що, заблукав, небораче?

— Ні,— промовив пташиний посол,— доручено мені передати вам ось цю заяву,— простягнув найголовнішому Крукові.

— Про що ж ви пишете в ній?

— А ти прочитай!

— Хіба хто розбере ваші нікчемні каракулі? — розсердився Крук.— А втім, гаразд. Покличемо Сороку, вона в нас грамотна.

Шпак відлетів трохи й став чекати відповіді.

Пройшло чимало часу, аж поки Сорока прочитала крукам пташиного листа.

— Нахабна, нікчемна дрібнота,— зчинили ґвалт круки.— Кому загрожувати надумали? Орла на допомогу кликати захотіли? Знайшли захисника. Ха-ха-ха!

— Негайно, негайно в похід! Провчимо нахаб, щоб і діти їхні запам’ятали, як нам, крукам, загрожувати!

— А може, спочатку напишемо їм свій ультиматум? — пропонували поміркованіші.

— У бій! — закаркали старі круки.— Ще не було в історії такого, щоб нам загрожували якісь синиці й горобці.

— У бій!

Почувши войовничі вигуки у ворожому стані, Шпак хотів було попередити птахів про небезпеку, але не встиг. Чорною хмарою налетіли на нього круки.

А потім на дрібноту.

Бій тривав недовго. Круків було багато, та й напали вони зненацька. Чимало синиць, дятлів, повзиків, дроздів, солов’їв та інших пернатих загинуло тоді. А ті, що врятувалися, через деякий час зібралися в одному з найглухіших закутків лісу. Побиті, обскубані, закривавлені, поховалися вони під листям і знову задумалися, як далі жити, як знайти вихід із такого становища.

Вивільги вже не було. Вона загинула. Тому головувала Синиця.

— Мабуть, треба шукати інший ліс,— промовила,— такий, де немає ні круків, ні сорок.

— І справді,— зраділи птахи,— знайдемо такий ліс і будемо жити в ньому спокійно.

— Тоді — розлетілися! — наказала Синиця.— А через тиждень зберемося в цьому ж місці. Коли ж зустрінете Орла, скажіть: згодні на будь-яку умову, тільки нехай захистить!

Подалися пташки в різні боки. А коли сонце всьоме з’явилося над обрієм, стали злітатися до рідного лісу.

— Всюди круки. Скрізь сороки. У багатьох місцях ще й кібці водяться, і коти бродячі! А Орла не бачили,— стали доповідати.

— Тоді житимемо тут. Гнізда ж будуватимемо в дуплах, заростях дерев і кущів, щоб круки не бачили ні нас, ні жител наших!

Поховалися пташки в лісових нетрях, затихли, мов і не було їх тут. Довкола вимерло все.

А круки захвилювалися.

— Куди поділися птахи? Невже повтікали? Чим же тоді харчуватися? Не ловити ж нам, крукам, комах, як інші ловлять. Чорна робота нам не до лиця.

— Кру-кру-кру! Їсти хочемо,— заскиглили кручата.

— Які з вас батьки,— накинулися матері на круків,— діти он з голоду помирають, а ви все радитесь. Довели, що птахи з лісу повтікали!

— Вихід один,— сказав молодий Крук,— розрити он ті купини й нагодувати дітей мурашиними яйцями. Вони смачні, я куштував!

— Ні в якому разі,— заперечив старий Крук,— казали діди, щоб мурах не чіпали, бо тоді всім смерть буде!

— Смерть від мурах! — вигукнув молодий птах.— От насмішка. Через тебе, діду, птахи справді повтікали з лісу. Це ти підняв нас на ту, нікому не потрібну бійку. А тепер радиш із голоду вмирати?!

— Як знаєте,— тільки й мовив старий Крук.

— Тоді вперед! — наказав молодий птах, відчувши, що настає час, коли доля послала йому можливість зайняти перше місце в кручиній зграї.— Вперед!

Зашуміли важкі крила, і розбійники напали на мурашники. Руйнували їх дзьобами, розгрібали кігтями, добираючись до личинок. Нагодували пташенят і самі наїлися. Хвалили, вдоволені, свого ватажка.

Мурашки ж тим часом, не знаючи, що вдіяти, нишпорили в траві, засмучені від горя, аж поки не зібралися докупи на тій самій галявині, де колись радилися пташки.

— Що робити? — Це почув строкатий Дятел, який причаївся неподалік від старезної берези. Тепер він не наважувався довбати молоді дерева, а лише трухляки, боячись, щоб його стук не підслухали ненависні круки.

— Ех ви,— не втерпів він, слухаючи безпорадні зойки комах.— На вашому місці ми б, птахи, швидко справилися з розбійниками.

— А як? Швидше кажи, якщо знаєш,— кинулися до нього мурахи.— Відразу ж підемо на розправу!

— Скажу. Тільки за умови, що ви не застосуєте цієї зброї проти нас, мирних птахів!

— Обіцяємо! — зашуміло на галявині.

— Тоді слухайте. Як тільки зайде сонце, залазьте гуртом до круків у гнізда і жаліть їх отрутою. Тоді наші спільні вороги не зможуть злетіти і ви з ними зробите, що захочете. Відплатіть їм і за нас.

— Відплатимо! — пообіцяли комахи і подалися до сосни.

— Лише не поспішайте, нехай усі круки всядуться на ніч у гнізда!

То була страшна для круків ніч. Схід сонця побачили тільки окремі з них. Покусані мурахами, вони збилися невеличкою купкою на найвищому дереві і заволали до птахів, що з’явилися в небі:

— Змилуйтесь! Більше ніколи не зачепимо вас! Пташенятами присягаємося!

— Помилуємо їх? — запропонували тоді голуби.

— Помилуємо,— погодилися й інші,— дітьми ж присягаються. Але знайте,— сказали крукам,— тільки-но порушите клятву, наші друзі мурахи знайдуть ваших пташенят і під землею.

...Відтоді круки живляться переважно здохлятиною. Вряди-годи хтось із них не втерпить і залізе в гніздо до інших птахів. Тому-то круки, боячись суворої відплати, виводять пташенят ранньою весною, коли в лісі ще лежать сніги і мурахи не вилазять із своїх схованок.

— А яка ж в цій прикрій історії Крукова вина? — не зрозуміла Ліщинка.

— Не можна було Крукові, як найстаршому в зграї, поступатися перед обов’язком і совістю, треба було не допустити розбою, який молоді, недосвідчені птахи затіяли.

— Тепер зрозуміли, за що Крука з казки вигнано?

— За нещирість його і дворушництво! — лісові хлопчики й дівчатка з презирством поглянули на Крука, який виборсався з кущів і подався геть. Яким же треба бути поганим, щоб не було тобі місця ні в казці, ані в житті!..

Незвичайні пригоди Озивайка та лісового люду в океані

Зібрав Озивайко восени лісовий люд на галявині.

— Зима не за горами,— сказав.— Готуйте свої гніздечка-схованки, встеляйте їх м’якенькою травичкою, пір’ям і пухом, бо морози люті грядуть!

— Скільки можна спати! — обурилася Ліщинка.— Не сплять же птахи і звірі взимку, а ми хіба гірші?

— Померзнете. Що ваші благенькі вдяганки проти холодів? — не здавався лісовичок.

— Озивайку, а я знаю, де їм зиму перебути, і про молюсків більше дізнаємося! — сказав Равлик.

— Де?

— У теплих краях, куди птахи відлітають,— відказав Равлик.

— І справді,— аж затанцювала від радості Ліщинка,— сядемо їм на спину, вони й доставлять нас у місця, де зими не буває. Там впродовж року гріє сонечко, і все довкола буяє зеленню. Не раз я чула про це від пташок, які мостять гнізда в кущах ліщини...

— Доведеться чекати наступної осені,— промовив Озивайко.— Самі знаєте, що ті птахи уже відлетіли з нашого лісу...

— А казковий літачок? Попросимо наших друзів-школярів, і вони вмить його зроблять. Я за штурмана буду — покажу куди летіти! — дуже Равлику хотілося прислужитися лісовому люду.

— А як же мені ліс напризволяще залишити? Хто взимку його мешканцям допоможе? — сумнівався Озивайко.

— Як хто? — здивувався Равлик.— Юннати допоможуть.

А тут саме Петько з друзями нагодився. Вислухав уважно лісовичка, а тоді сказав:

— Щодня до лісу будемо приходити. Не сумнівайся, Озивайку, тут буде повний порядок. Але з умовою — по завершенню мандрівки даси нам повний звіт. І не забудь, що цікавить юннатів! Про надійний літачок теж не тривожся, юні техніки швидко його змайструють.

...І ось казковий літачок — увесь із алюмінію і прозорої пластмаси — стоїть посередині галявини.

— Курс на теплі краї! — вигукнув Озивайко, умощуючись в зручне командирське крісло.

— Слухаюсь! — сказав штурман екіпажу Равлик.

Заревли турбіни, лісовий люд злякано прикипів до сидінь. Однак літачок, майже не розганяючись, м’яко відірвався від землі й швидко піднявся за хмари...

Невдовзі хмари розступилися. Внизу голубіло море. І справді, куди не глянь — вода. Озивайко хотів спуститися нижче, щоб пасажири роздивилися морські хвилі, аж тут над літачком майнула тінь. Лісовичок зиркнув вгору й занімів: на них пікірував швидкісний винищувач. Ще якась мить — і від казкового літачка з його мирним людом нічого б не лишилось. Та Озивайко встиг-таки спрямувати машину вбік.

— Що це? — здивувався Равлик.— Невже повітряний пірат?

— На фюзеляжі і хвості в нього ніяких розпізнавальних знаків,— оглянувся Озивайко.— Що йому треба від нас? Ми ж ні на кого не нападаємо!

Включили рацію й передали на казковій радіохвилі, яку ловлять усі радіостанції, що на борту літачка мирний лісовий люд.

Та пілот винищувача не збирався, видно, відпускати літачок.

— Вимагаю посадки! — почулося в наушниках.— Інакше будете знищені! — І винищувач знову зайшов на бойовий курс.

— Що з нами буде? — заплакала Ліщинка.— Невже зіб’є нас цей розбійник? Під нами море, а ми плаваємо слабенько...

Лісовичок заспокоїв, як міг, пасажирів і повів літачок над самою поверхнею моря. Винищувач йшов назирці, намагаючись спрямувати їх до великого корабля, на якому стояло багато таких же літаків, як і сам нападник. Там уже метушилися люди, готуючи, мабуть, місце для посадки обох літаків.

Нараз Озивайко наддав ходу, потім рвонув убік і вниз, аж крила хвилі торкнулися. Винищувач повторив його маневр, але невдало, бо на останньому витку зопалу врізався у воду. Тільки стовп води побачили мандрівники.

З корабля один за одним стали злітати винищувачі.

— Отепер, Озивайку, пропадемо! — злякався Равлик, який понад усе боявся солоної води.

— Захопившись двобоєм, мало не забув, що ми казкові! — й лісовичок натиснув на зелену кнопку.

І літачок і пасажири стали невидимими.

Тупоносі винищувачі з ревищем пронеслися повз них, поникали туди-сюди, а тоді, піймавши облизня, повернулися на корабель.

Їм услід аж заходився від сміху лісовий люд.

А літачок уже знаходився над Атлантичним океаном. Невеличкий, порослий тропічною зеленню острівець манив до себе невідомістю, прохолодою, бо пекучі сонячні промені все більше проникали в салон літачка, а терплячому Озивайкові й на думку не спадало увімкнути кондиціонер. Особливо потерпав від спеки Равлик.

— Якщо ти, Озивайку, не сядеш на острівець,— ледь прошепотів молюск,— я замуруюся у мушлі і тоді який з мене штурман?!

Тут лісовичок згадав про кондиціонер, але побоявся вмикати, щоб, бува, не застудити розімлілих на сонці тендітних пасажирів, й повів літачок на посадку.

Тільки-но приземлилися, лісовий люд одразу ж шмигонув у тінь зелених нетрів, а назустріч їм уже мчали місцеві Пальмовички, Ліанки, Орхідейки... Це Озивайко по казкових радіохвилях повідомив їх про приліт лісового люду. Тільки Равлика ніхто не зустрічав. Через це йому було до болю гірко, навіть сльози виступили на очах, що розташовані на кінчиках його щупальців.

— Невже немає на острові моїх родичів? — звернувся він до місцевого лісовичка, якого тут звали Кокосиком, бо він, окрім того, що був за головного в лісового люду, так ще охороняв найцінніші тутешні дерева — кокосові пальми.

— Ще сплять,— відповів Кокосик і повів Равлика до уламка коралового рифу, якого хвиля викинула на берег. Там усі побачили силу-силенну біленьких, довгастих, з палець завтовшки, закручених мушель.

— Сухолюбки,— упізнав молюсків Равлик.— Як настає спека, впадають у сплячку, і тоді нічим їх не розбудиш!

А остров’яни вже показували лісовому люду своїх підопічних. Все тут було не так, як у їхньому рідному лісі. Шорстколисті пальми з великими, завбільшки з дитячу голову, горіхами, велетенські дерева з вічнозеленим, немовби воском укритим, листям, а на них повились ліани. Вони так густо переплітаються вгорі, що внизу навіть удень сутінки. З дерев звисають темно-коричневі батоги коріння, яким рослини беруть не лише вологу, а й повітря. Там, де кора відслонена, вкорінилися орхідеї. Їхні незбагненної краси квіти напоюють навколишнє повітря п’янким трунком. І ще довкола без угаву щебечуть птахи. Їх не видно, бо літають вони над кронами й лише зрідка проникають у гущавину, щоб поживитися комахами або напитися солодкого нектару.

Зненацька Озивайко почув крик. То був переляканий голос Ліщинки. Лісовичок прожогом кинувся до дерева, де вона стояла, й побачив, що в

неї вчепірився великий волохатий павук, а Ліщинка вже й заніміла з ляку, вже й не пручалася.

— Відпусти її, нахабо! — вигукнув Озивайко.

Павук не зважив на його окрик.

"Виходить, тут не діють мої чари",— здогадався Озивайко.

Тричі ляснув у долоні:

— Стань, Ліщинко, невидимою!

Вона стала невидимою, однак павук, відчуваючи, що казкова дівчинка в його лапах, ще міцніше її стиснув. Ось-ось укусить Ліщинку, впустить отрути, і тоді вона пропала.

Аж тут з’явився Кокосик. А треба сказати, що він відлучався на деякий час — допомагав Орхідейці визволити дзьобик пташки колібрі з пастки, яку розставила мухоловка — рослина, подібна до нашої росички.

Тепер Кокосик сміливо накинувся на павука, і той відпустив Ліщинку.

Озивайко скликав свій лісовий люд, а Кокосик свій — і вони пішли гуртом до океану. Хвилі лагідно голубили піщаний пляж. Остров’яни одразу ж кинулися до води, гості також приєдналися до них.

— А ти чого, Равлику, не купаєшся? Вода наче молоко! — радів Озивайко.

— Е ні, Озивайку, солона вода не для нас, наземних молюсків.

— Так ти ж казковий!

— Воно-то так, однак лячно!..

— А ти спробуй. Може, сіль не завадить Казковому, ні — Найказковішому Равлику?

Равлик обережно, немовби в окріп, поліз у воду. Минула хвилина-друга. Всі насторожено дивилися на нього, готові будь-якої миті прийти на допомогу, промити його у джерельній воді.

— Виходить, Равлику, тобі море не шкодить,— зрадів Озивайко.— А ти боявся!..

Равлик тільки пирхнув від задоволення. А тоді зовсім розхоробрився й пірнув на морське дно.

— Іч, що виробляє,— позаздрила Ліщинка.— Добре йому — Найказковішому, а нам як бути? Ще потопимося!

— І про це, Ліщинко, наші друзі, юні техніки, подумали,— сказав Озивайко й витяг з літачка купу невеличких апаратів для підводного плавання — аквалангів.

Лісовий люд почав їх припасовувати. І (яке диво!) ті апарати, тільки-но їх одягали хлопчики й дівчатка, ставали невидимими.

...Дно океану піщане. Ясне сонце легко проникає крізь товщу ледь зеленуватої води й освітлює геть усе. Там, дивись, зграї яскравих, смугастих рибок промайнуть, там лапатого краба, що тягне за собою по піску борозну, висвітить, там заграють райдугою у напівпрозорих парасолях медузи... В одному місці дно водоростями заросло. М’якеньким килимом видавалися ті зарості, й Озивайко ступив на них.

Лясь! — і нога його опинилася замкнутою між двома стулками велетенського молюска Тридакни.

— Отакої,— корчився від болю Озивайко.— Як лиху зарадити?

І лише тут усі побачили зграйку зовсім манюсіньких дівчаток — Водоростівок.

— Зараз тобі, Озивайку, допоможемо,— мелодійно проспівали. Впірнули біля затиснутої ноги між стулки Тридакни, щось там зробили — і молюск їх розкрив. Озивайко ледь встиг ногу висмикнути, як вони знову закрилися.

— Що буде з сміливими Водоростівками! — забідкався лісовий люд.— Невже загинуть?

А Водоростівки щось, напевно, зробили Тридакні, бо та на мить знову розкрила стулки. Того вистачило, щоб казкові дівчатка опинилися на волі.

— У Тридакни, коли вона злякається, стулки-щелепи міцно стискаються м’язом. Ось ми його полоскотали — і він розслабився,— зі сміхом розповідали Водоростівки.— Ходімо звідси. Ми вам покажемо щось цікавіше.

Лісовий люд був страшенно здивований, побачивши на піску яйцевидні поцяцьковані мушлі. Гладенькі, немов відполіровані.

Ліщинка відразу ж зазирнула всередину.

— Там порожньо. Де ж самі молюски?

— Це кістяк ципрей, або фарфорових равликів,— пояснив Равлик.— Його можна побачити лише після загибелі молюсків.

— А зараз ми вам живу ципрею знайдемо,— пообіцяли Водоростівки.

І вони викопали з піску чималенького голошкірого молюска. На вигляд зовсім непривабливого. Хто б міг подумати, що в ньому схована така красива мушля.

Ципрея вислизнула з рук Водоростівок й хутко зарилася в пісок. І було їй чого ховатися, бо неподалік з’явився великий равлик. Черепашка в нього масивна і груба, однак вона не заважала йому швидко рухатися.

— Тікаймо! — пищали Водоростівки.— Це Стромбус на полювання вийшов. Він не боїться нікого, бо має грізну зброю — загострену кришечку. Коли спить, закривається нею, мов заслінкою, а коли нападає на здобич — ріже, мов ножем.

А Стромбус вже "господарював": ногою вигрібав ципрей з піску й шматував їх немилосердно.

— Вовчі звички,— обурився Озивайко.— Візьми собі, щоб наїстися, а навіщо усім підряд віку вкорочувати. Ось я тобі покажу!

З цими словами він кинувся до Стромбуса, хотів ухопити його за мушлю й відкинути, як шкідливого кота, якомога далі від себе, та молюск несподівано підскочив і різонув лісовичка кришечкою. Мало пальця не одпанахав!

Добре, що в казкових хлопчиків рани вмить гояться, а то чимало б крові пролилося.

Затис Озивайко рану, а тоді увімкнув моторчика, блискавично підскочив до Стромбуса, вхопив його за мушлю й потяг у глибину океану.

— Ну й важкий! — відсапався.

— А хто обіцяв показати нам спрута! — зиркнула Ліщинка на Равлика.— Страшнувато, правда, але хочеться побачити!

Повз них саме пропливала морська черепаха. Схожа на ту, яка живе у їхньому лісовому озері, але у сотню, а мо’ й тисячу разів більша. Кокосик про щось із нею перемовився, а тоді запросив гостей на її широку спину. Довго пливли вони вздовж берега, аж доки не досягли великої заглибини. У ній, знав Кокосик, і жив найбільший кальмар або, як його іще називають,— Спрут. Хоч і зрідка, але на поверхні моря він з’являвся. Кокосик вже й схованку побачив, звідки можна буде спокійнісінько спостерігати за хижаком, та сталося інакше. Спрут сам на них чекав. Не на них, звичайно, бо звідки йому знати про відвідини Озивайка з лісовим людом, просто голодний хижак чатував на здобич.

Такого страховиська, як Спрут, лісовий люд досі ще не бачив. Голова ніби бочка, а на ній — величезне лиховісне око й міцний дзьоб, дуже схожий на дзьоб папуги. І що найжахливіше — прямо від голови розходяться довжелезні міцні щупальця з гачками й присосками. Нишпорять-нишпорять довкола себе, тільки потрап у їхні обійми...

— Кальмар! — все одно зрадів своєму родичеві Равлик.— Привіт тобі, наш найсильніший родич!

Та голодному Спруту не до равликової запопадливості. Він, як побачив черепаху, торпедою вилетів із засідки й оповив її щупальцями, а тоді вдарив дзьобом у голову.

Черепаха одразу перекинулася горілиць, а лісовий люд і Озивайко попадали на дно, в якусь прірву. Добре, що в кожного з них був моторчик, а так не зібратися їм гуртом довіку.

Оговтавшись, поховалися за гілку розлогого коралу й стали спостерігати за двобоєм, не знаючи, як допомогти Черепасі. Та виявилося, що її не так просто було подолати, як на те сподівався кальмар. Вона сховала і поранену голову, і ноги, і хвоста під панцир. А тут нежданo-негадано їй ще й поталанило. З океану на запах черепашачої крові припливли три акули. Вони накинулися на Спрута! Немов гострим ножем відтинали своїми зубами щупалець за щупальцем. І так, як з’явилися, раптово зникли в океані. Кальмар з одним-єдиним щупальцем поволі падав у прірву, з якої нещодавно випливли мандрівники.

— Дивіться,— здивувалася Ліщинка,— а в нього кров не червона, а голуба. Та й сам він став іншим. Не сірим, а червоним.

— Спрути вміють це робити,— пояснив Равлик.— І те, що щупальця втратив, не біда — нові відростуть. Така в нас, молюсків, особливість! — гордо промовив, забувши на мить про напад Спрута.

Однак кальмарові не вдалося сховатися, його знову запримітила акула. Хоч і менша від тих, що першими напали, але, видно, злюща. Спрут теж помітив хижачку й змінив забарвлення тіла на голубе. Гадав, напевно, що так його не видно буде на тлі прірви. Але акула вже робила круги навколо нього. І ось — ривок! Та хижачка врізалась замість тіла кальмара в чорнильну краплю, яка зовні нагадувала молюска, а як тільки її черкнула нападниця, вибухнула хмарою чорнила, яка зробила все довкола каламутним.

Спрут у цей час упав у заглибину й причаївся.

Акула, впіймавши облизня, крутнулася біля Черепахи, але, знаючи напевно, що міцний панцир не для її зубів, подалася геть.

— Озивайку,— прошепотів Дубовичок,— а де Спрутисько взяв стільки чорнила?

— Він сам його виробляє,— пояснив лісовичок.— Юннати розповідали, що такі чорнильні бомби кальмар може випускати дуже часто, вводячи в оману багатьох напасників. Черепаха, переконавшись, що небезпека минула, стала поволі пливти. Але не до берега, а в океан. Що з нею? — Мабуть, памороки акули їй забили! — висловив здогад Озивайко.— Треба допомогти бідоласі.

Він увімкнув моторчика, підплив до Черепахи й потяг її до берега. Лісовий люд — за ними.

Невдовзі Черепаха вилазила на берег. Вона втратила багато крові й знала, що їй уже не жити. І нічим ніхто їй не зарадить. А поки ще живе, треба відкласти яйця. Адже для цього вона й пливла до острова. І все було б так, як і раніше, якби не кляті акули.

Не гаючи часу, вона стала рити в піску нірки й класти туди яйця. Тільки-но відклала останнє, поволі посунула до моря, але у воду так і не потрапила, бо витекли останні краплі крові і вона загинула.

— Яка ж бо мужня,— сказав Озивайко лісовому люду.— Втратила останні свої сили, щоб тільки продовжувався рід черепашачий.

Тут до мандрівників прибігли Кокосик, Пальмовичка, Ліанка, Орхідейки. Озивайко розповів їм про пригоду і попросив, щоб вони простежили за черепашачими яйцями, адже й до них багато хто ласий.

Невдовзі Кокосик знову запросив гостей до підводної мандрівки.

Ось тоді й натрапили вони на морських зірок. Десятки їх лежали на піщаному дні. Найрізноманітніші — з п’ятьма променями найбільше, але були і чотирьох-, і шести-, і семи-, і восьми-, і десятипроменеві. Кольору теж різного — жовтого, рожевого, голубого, оранжевого... Дуже схожі на ті зірки, що люди під Новий рік на ялинки чіпляють.

— Давайте візьмемо кілька зірок і нашим друзям-юннатам як сувенір привеземо! — запропонувала Ліщинка.— Ото зрадіють!

— То у воді зірки такі гарні,— сказав Кокосик,— а як обсохнуть, загинуть і одразу ж поблякнуть.

— Все одно хочу до зірок, хоч у воді награюсь ними,— вела своєї Ліщинка.

— І ми хочемо, і ми!..— підтримав її лісовий люд.— Вони такі гарні!

— Ви, напевно, не знаєте, що морські зірки — найперші вороги тутешніх двостулкових молюсків? — насупився Равлик.— То лише зовні вони такі симпатичні, а насправді — теж вовки підводного царства.

Лісовий люд збентежено дивився на Кокосика. Чи ж правду каже Равлик?

— Справді, морські зірки живляться молюсками, але не лише ними, а й іншими тваринками, зокрема рибою! — пояснив Кокосик.— Тому-то з ними треба бути обережними!

— І все ж таки розглянемо морських зірок зблизька,— сказав Озивайко, включаючи моторчика.— Буде про що розповісти юннатам!

Зірки на мандрівників не зважали. Тільки здалеку здавалося, що вони непорушні, насправді кожна з них ворушилася, деякі рухалися.

— А як вони пересуваються, чи є в них ноги? — поцікавився Дубовичок.

Кокосик присів і заглянув під зірку. Таке ж зробили мандрівники й побачили, що зірка не лежить на піску, як здавалося, а коливається на тоненьких, немовби трубочки, ногах. На кінчиках ніг — присоски. Присмокчеться зірка ніжками-трубочками до ґрунту, а тоді підтягує на те місце все тіло. І так чалапає куди хоче.

— Гляньте, зірка напала на Устрицю! — сказав Кокосик.

— Ну що вона може їй зробити! — засміявся Озивайко.— У цього двостулкового молюска мушля міцна. Справжня фортеця.

— Ти так гадаєш? — здивувався Кокосик.— Тоді давайте поспостерігаємо, що далі буде робити зірка.

А зірка накрила тілом молюска, присмокталася ніжками до стулок і, видно, стала їх розсовувати. Проте Устриця мала добрі м’язи, які міцно стягували стулки. Зірка продовжувала робити своє. Пройшло немало часу, мандрівники вже хотіли йти далі, аж тут Ліщинка першою побачила, що молюск не витримав випробування і трохи розтулив стулки. І ось тоді всі побачили, як з рота зірки, що в центрі тіла, вигорнувся якийсь мішечок, який зірка тут же заштовхнула всередину молюска.

— То шлунок зірки. Тепер він заживо перетравить м’якоть молюска, — пояснив Кокосик.— Отепер повірите, який страшенний хижак ця зірка?! Колись біля нашого острова люди розводили цілі плантації устриць, яких потім вивозили звідси. Справи йшли добре, поки сюди не внадилися зірки. Люди з ними боролися — виловлювали й рубали на шматки, не знаючи, що у воді з тих шматків невдовзі виростали нові зірки.

— Як це виростали нові зірки? — здивувалися Вільшанки.— Хіба може з шматка тварини вирости нова? Це тільки в казках буває! Пригадуєте, нам Озивайко розповідав, як у Змія виростали відрубані Котигорошком голови?

— Та хіба не чули, що Равлик казав про Спрутові щупальця: вони також відростають; чи не бачили, як у нашої ящірки новий хвіст відростає? — озвався Дубовичок.

— Так то ж хвіст! — дивувалися Вільшанки.— А тут з маленького шматочка тіла утворюються нові зірки!

— Що правда, то правда,— сказав Озивайко.— Буває таке в окремих тварин і в наших краях. У невеличкому струмочку, що біля озера, де ми були, живуть тритони. Знаєте їх? Щось середнє між жабою і ящіркою. Так ось у них навіть лапки нові відростають. Сам бачив, як у одного з них їжак відірвав дві лапи — задню і передню, а через деякий час вони виросли.

— У крабів швидко відростають нові клешні! — згадав Кокосик.

— І в наших річкових раків замість втраченої з’являється нова клешня. Тільки трохи менша,— промовив Озивайко.— Але такого, щоб із шматка тіла нова тварина виросла, у наших краях не буває. Так що місцевим зіркам поталанило...

— Ну й дива! — вигукнула Ліщинка, а сама бочком-бочком, подалі від того місця, де лежали морські зірки.

Відбилася Ліщинка од гурту, йде собі по м’якенькому пісочку — ногам приємно, а довкола краса, яку й уявити важко: неподалік строкаті риби-папуги пропливли; там, на дні ковбані, морські лілії похитують своїми ніжними пелюстками, між ними шастають креветки; під уламком загиблого корала невеликий спрут причаївся.

— Хитрюга! — усміхнулася Ліщинка й хотіла того спрутика дістати, щоб показати лісовому люду, а він як вистрілить в неї чорнилом. Ліщинка мало свідомість не втратила чи то від переляку, чи від болю в очах. Заплакала.

Їй на допомогу Водоростівки примчали. Розсердилися на спрута, стали йому виказувати.

— Який недоторканий! Нічого б з тобою не сталося, якби Ліщинка побавилася трохи!

— Знаю ці забавки,— буркнув спрутисько.— Так недовго й на обід комусь потрапити! — випустив струмінь води й помчав, мов ракета, подалі від гріха.

Водоростівки промили Ліщинці очі, розігнали довкола неї чорнильну пляму.

Помчали доганяти лісовий люд. Та тільки ступили між водорості, як пролунали застережливі голоси супутниць:

— Не наступи на равлика!

Глип, а неподалік красива жовтогаряча черепашка лежить.

— Порожня? — запитала Ліщинка Водоростівок і хотіла взяти черепашку, як звідти щось гостре виткнулося, і якби вона не відсахнулася, то удар прийшовся б по її руці.

— Обережно! — підскочили до неї Водоростівки.— Конус, так звати цього молюска, надзвичайно отруйний.

— Ну й родичі у нашого Равлика! — жахнулася Ліщинка.— Десятою дорогою треба їх обходити! Аж подих забило.

Водоростівки взяли її під руки й попливли до гурту. Та що це? На півдорозі вони зупинилися, з острахом стали вдивлятися в зарості водоростей, які тут росли особливо густо.

— Мурена! — тут і Ліщинка побачила довгу рибину із злими очима і широко відкритою пащею, повною гострих зубів.

Мурена, збагнувши, що її помітили, не таїлася далі й почала наближатися до них.

Водоростівки потягли Ліщинку вбік. Там лежав чималенький равлик "Ріг Тритона".

— Ховаймося за нього! — сказали Водоростівки.— А може, пропливе мимо мурена.

Однак хижачка не збиралася їх минати.

— Рятуй нас, Тритончику,— занервували Водоростівки.— Чи ж не бачиш, мурена хоче нас з’їсти!

"Ріг Тритона" виліз із своєї красивої мушлі, припав ногою до кам’янистого ґрунту, а край раковини підніс над собою. Мурена, як побачила, яка перед нею здобич, одразу ж забула про Водоростівок

і Ліщинку й кинулася на молюска. Блискавично це зробила, однак і "Ріг Тритона", виявляється, гав не ловив. Встиг-таки, поки його тіла торкнуться гострі зуби, причавити краєм черепашки голову мурени, притиснути її до ґрунту.

— Не відпустить, поки риба не задихнеться! — сказали всезнаючі Водоростівки.— Бачиш, Ліщинко, і серед молюсків у нас чимало друзів!

Великий острів, кораловий риф, виріс посередині океану з коралів — дрібненьких тваринок, які зовні нагадують квітку з пелюстками.

До коралового рифу, що гігантським млинцем осів на дно морське, й привів Кокосик мандрівників. Ще здалеку було видно: окремі місця коралової колонії взялися, немовби лишаями, білими плямами.

— Ось так виїдають корали морські зірки акантастери, або, як їх ще називають, тернові вінці,— пояснив Кокосик.— Добре, що про це своєчасно дізналися люди.

Тут мандрівники стали свідками, як добре вже знайомий Ліщинці молюск з красивою мушлею прорізав у тілі зірки щілину й став її пожирати.

— Знову вбивство! — мало не знепритомніла Ліщинка.

— Якби не тритони, не риби, не люди, про яких я розповідав, пропав би кораловий риф,— сказав Кокосик.— А він так потрібний мешканцям моря.

— Озивайку,— стривожено гукнув Соснячок,— там, на виднокраї, вітрильники. Ціла флотилія! Хто на них пливе? Друзі чи вороги?

І справді, на горизонті з’явилося багато невеличких вітрил, які швидко наближалися до острівця.

— Заспокойтеся,— усміхнувся Кокосик,— то не кораблі, а схожі на медуз "португальські кораблики". Вітрила, які ви бачите, не що інше як плавальні пухирі, оснащені гребенем. Подує вітерець, наповнить гребінь-вітрило — і "португальські кораблики" мчать по хвилях.

— Премилі істоти,— зраділа Ліщинка,— давайте з ними пограємося!

— Так хто ж з хижаками грається?! — жахнувся Кокосик.— Ось приб’є їх сюди вітерець і ви самі переконаєтеся, чи варто з ними справу мати.

Невдовзі один з "португальських корабликів" причалив до коралового рифу.

Зблизька він не здавався таким гарненьким, як здалеку, та все одно приваблював ніжно-голубим кольором, в його драглистому тілі сонячні промені вигравали веселкою. Цілий жмут щупальців обмацував усе довкола. А тут саме рибка пропливала. Як побачила лісовий люд, сахнулася й з переляку потрапила до щупальців. Ті одразу ж її хапонули. І чим дужче борсалася рибка, тим дужче стискали її щупальці. Невдовзі й тіпатися перестала.

— Оце тобі й іграшка! — промовила Ліщинка.— Так би він і мене задавив!

— Вже якось би гуртом одбили,— сказав Кокосик.— А взагалі "португальські кораблики" хижаки неабиякі, вони не пропускають ніякої здобичі. Від них рибі, крабам і рачкам справжня біда.

...У теплі й добрі проводили дозвілля на острові лісові хлопчики й дівчатка. Час від часу пропонували допомогу Орхідейкам та Ліанкам — доглядати за рослинами, але тим і самим не було чого робити, бо погода стояла гарна, вологи вистачало, а хвороб саме на острові не було ніяких. Тому-то купалися знічев’я та засмагали. Аж розлінилися, бо на запрошення Кокосика до підводних мандрівок були охочі лише Ліщинка та Дубовичок.

— А що,— сказав одного разу Озивайко.— Може, друзі, назавжди тут залишитесь? Не треба буде щодня трудитися біля дерев та кущів, мерзнути в непогоду, боротися з шкідниками...

— Про що ти говориш, Озивайку,— обурилися Грушівниці,— та ми ніяк не дочекаємося, коли додому летіти. Що там без нас у лісі робиться? Весна ж іде, Озивайку. А що може бути кращим у світі, як цвіт дикої груші!

— А весняна зелень березового листя, а гудіння бджіл, які збирають пилок-пергу з квіточок вільхи та ліщини, а ніжність пролісків...

Озивайко радісно вслухався в голоси своїх помічників, й ні з чим незрівнянне почуття гордості за них, за їхню вірність рідному краю огортали його серце.

— Тоді нам в дорогу пора,— сказав Лісовичок.— Складаймо спорядження до літачка, щоденники — наш звіт юннатам, й будемо дякувати премилим господарям за гостину, за те, що живими залишилися, бо від павуків, акул і спрутів, бачили, добра не жди!

...Сонце ще не встигло дійти до небокраю, а казковий літачок уже спускався на рідну землю.

Несправедливий вирок

Весна і літо промайнули швидко. Хоч і юннати, задоволені розповідями Озивайка про пригоди лісового люду в теплих краях, допомагали, та роботи на всіх вистачало. Вовк не з’являвся в лісі, й Озивайко у клопотах забув про нього.

Того осіннього ранку зібрався було лісовик провідати борсуків, що оселилися в глибочезному яру, дізнатися, як до зими готуються. Аж гульк — гості до нього йдуть: два найстарших лісовики.

Зрадів їм Озивайко невимовно. Одного роду-племені, а може, ще чогось нового навчать чи розкажуть, як колись лісовики господарювали...

— А ти не дуже скачи перед нами,— пригасив його радість один з найстаріших лісовиків.— Прийшли ми сюди, щоб покарати тебе за зраду нашій справі!

— За зраду? — аж присів Озивайко.

— Так-так, бо злигався ти з одвічними нашими супротивниками, що ліс обдирають, як липку. Замість того, щоб їх відлякувати, принаджуєш сюди.

— Не злі вони люди, дідусю! І лісові багато допомагають: пташок та звірів підгодовують, мурашники розселюють...

Та найстарші лісовики не слухали тих пояснень. Вони були невблаганні.

— Зібрання найстарших лісовиків ще торік вирішило позбавити тебе сили лісовикової. Та за всілякими клопотами досі не могли оголосити тобі вирок. Відтепер живи так, як люди, котрим ти повірив. А про ліс дбай, од того залежить твоє вороття.

І зникли. Немовби й не було їх.

Пожурився, пожурився Озивайко, та діяти нічого. Вирішив-таки до борсуків навідатися. Хотів навпрошки болотом іти, куди там,— грузне! "Ось що таке — "позбавити сили лісовикової",— гірко усміхнувся сам до себе і почимчикував сухим лісом.— Раніше йшов — гілки одхилялися, а тепер так і намагаються по очах хвисьнути".

Йде Озивайко й не відає, яка ще біда підстерігає. Вовк за ним по п’ятах крадеться. Слушну мить вичікує.

— Отепер тобі, Озивайку, не минути лиха! — хрипить.— Ось коли я тебе провчу. Зараз ти пересвідчишся, які в мене гострі зуби!

Тільки-но Вовк хотів стрибнути,— над його головою Сорока зацокотіла, про небезпеку сповіщаючи. Почув Озивайко, обернувся рвучко. Бачить — Вовк лаштується до стрибка. Сплеснув у долоні. Раз, другий! І знову зрозумів, що то значить "позбавити сили лісовикової". Не зміг стати невидимим.

— Плещи, дурню, в долоньки, плещи,— зареготав Вовк.— Зараз я тебе їсти почну!

А Озивайко підстрибнув щосили і вчепився в товсту дубову гілку. Заліз на дерево. Вовк припізнився на якусь мить, тільки зубами клацнув та облизався.

— Злазь. На чесний двобій тебе кличу! — заволав.

— Теж мені чесний,— розсміявся Озивайко.— У тебе гострі зуби, а я зовсім без зброї...

— Сидітиму доти, доки не впадеш з голоду,— пообіцяв Вовк, умощуючись під деревом.

У цей час почулися людські голоси. Ближче, ближче, зовсім близько. Вовк злісно блимнув на Озивайка:

— Все одно не втечеш од мене! — й подався геть.

Вийшло двоє підлітків.

Озивайко зрадів їм, став з дуба спускатися. І вже коли землі торкнувся, відчув, як іззаду обхопили його чиїсь руки, почали прив’язувати мотузками до дерева.

Хоч як пручався Озивайко, мотуззя все тісніше обплітало його тіло, а хлопці стрибали перед ним, глузуючи:

— Впіймався, неборака! Тепер не допоможуть ніякі тарілочки.

— Про які тарілочки ви говорите? — здивувався Озивайко.— Хіба ви не знаєте, що лісовики нічого не їдять?

Хлопці перезирнулися.

— Не вір йому, Костику,— промовив менший на зріст.— Це справжній інопланетянин. Я на картинках бачив. Такі ж самі химерні комбінезони в них,— кивнув на зелене Озивайкове вбрання.— Прилетів сюди з лихим наміром, інакше не таївся б на дереві, а прийшов у міліцію й чесно сказав, яке завдання виконує!

— Не гарячкуй, Дмитрику! — зупинив його Костик. І вже до Озивайка: — Виходить, ти нічого не знаєш про космічні тарілочки?

— Не знаю,— здивувався той,— звідки ж мені про це знати, коли я з лісу не виходжу?

— Бачиш, як викручується? — не вгавав Дмитрик.— Але нас не проведеш. Або скажеш, де стоїть космічний корабель, або кинемо тут прив’язаного — нехай звірі тебе з’їдять! — страхав він Озивайка.

Той зрозумів, що легко не відбудеться. Ще раз звернувся до сили лісовикової — марно!

"Треба щось вигадати,— розмірковував гарячково,— аби не лишили мене прив’язаного. Бо тоді Вовк одразу пошматує..."

— То ти поведеш нас до свого зорельота-тарілочки чи ні? — наступав Дмитрик.

— Ходімо! — погодився Озивайко.

Хлопці швидко розв’язали його і втрьох подалися в глиб лісу.

Дмитрик аж підстрибував од радощів.— Не вірив мені,— дорікав Костикові,— а я був цілком певний, що перед нами інопланетянин. Тепер прославимося!.. Аякже — полонили шпигуна з іншої планети! — І до Озивайка: — Тільки не надумайся тікати, бо з-під землі дістанемо. Ми з Костиком такі!

Ліс дедалі густішав. Осінь запалила дерева й кущі багряно-жовтим полум’ям. Тремтіло під холодним вітром листя, падало й встеляло землю м’яким килимом.

— Куди ти завів нас? — нарешті схаменувся Костя.

Останні промені сонця золотили кучеряві вільхи, трохи далі височіли могутні ялини. Під ногами проступало болото.

Впритул до Озивайка підійшов Дмитрик:

— Веди до корабля, інакше втопимо в оцій багнюці!

Тривожно шуміло верховіття. Десь неподалік зареготала сова.

Озивайкові стало моторошно.

"А як справді втоплять? Хто тоді про ліс дбатиме?"

— Напевне, Костику, треба знову зв’язати це опудало! — Дмитрик почав розмотувати мотузок.

— Озивайку, озовися! — раптом долинуло десь здалеку. І лісовичок упізнав голос Петька, одного із своїх помічників.

— Тут я! — голосно закричав.— Рятуй мене швидше!

...Довго в лісі стояв регіт, коли Озивайко розповідав, як його хлопці в полон брали.

— Оце так прославилися! — переживав Костик і попросив юннатів нікому не розповідати про лісову пригоду.

— Не міг раніше пояснити, хто ти! — примирливо говорив Дмитрик Озивайкові.— Одначе, як же нам тепер звідси вибратися? А ви, хлопці, чого сюди забрели?

— Теж заблукали, бо Озивайка не могли докликатися!

Швидко стемніло, і Петько запропонував заночувати в лісі, щоб у пітьмі не потрапити в непрохідне болото.

Хлопці швидко спорудили курінь, вислали його ялиновим гіллям, запалили для годиться невелике багаття біля входу й одразу ж поснули.

Тільки Петько не спав.

— Озивайку,— нарешті промовив,— як ти дозволив себе зв’язати? Тебе ж нічого не бере?!

Довелося Озивайкові розповісти Петькові про рішення найстарших лісовиків.

— Вони що, з глузду з’їхали! — розхвилювався Петько.— Та дарма! Завтра щось придумаємо. Не журися, Озивайку.

Однак і вранці Петько нічим не зміг допомогти другові. Тільки запропонував:

— Залишайся з нами в місті. Перезимуєш, а там видно буде.

— Загину я без лісу,— засумував Озивайко.— Та й звірам і птахам моя допомога потрібна!..

Пішли діти додому. Пообіцяли Озивайкові частіше навідуватися. А щоб Вовка не боявся, дали йому ніж мисливський.

...Бреде Озивайко лісом. Дерева вже майже голі. Зривається осінній дощ. Добре, що Петько теплу штормівку дав. По дорозі річка трапилася. Оце тут узимку він видру сполохав. Ліг край берега. Онде нірки — там раки зимуватимуть. Приглядівся, а раки ще не сплять. Ніжками ворушать, а до них невеличкі ягідки прикріплені — ікра. "Треба буде юннатам показати,— подумав Озивайко.— Он як рачихи ніжками водять, щоб кисень до ікри поступав. А де ж це видра? Дрімає, либонь, у теплому лігві, щоб звечора на полювання податися".

Підвівся Озивайко, пішов над берегом. А це що? Давній знайомий — зайчик. Тільки тепер у білу шубку вбрався. Тремтить, бідолаха, не лише від холоду, а від страху, що здалеку його видно. Озивайко хотів погладити зайченя, та воно чкурнуло чимдуж у кущі. Думав-таки наздогнати, але спіткнувся і впав, боляче вдарився об... лосині роги.

Роги були великі, гарні. "Подарую Петькові",— підняв їх, а тоді побачив, що вони в багатьох місцях поточені лісовими мишами.

"Нехай уже доїдять",— вирішив і залишив роги там, де вони раніше лежали.

Вітер давно вщух, сонце стало ласкавіше, тепліше. Озивайко зняв штормівку, сів на неї, щоб перепочити. Але що це? Над галявиною з’явилася зграйка комарів.

"Поява комарів у листопаді,— подумав,— обіцяє м’яку зиму. Треба про це юннатам сказати".

Поки спочивав, сонце знову закрила свинцево-сіра хмара. Пішов дощ.

Нежданa радість

Зима настала раптово. На минулому тижні ще йшли дощі, а це за одну ніч накидало снігу, вдарив мороз і закував у крижаний панцир дерева та кущі. Ламалося гілля, падали деякі дерева.

Не міг Озивайко довго чекати юннатів. Тривожився, що скоїться лихо непоправне з птахами та звірами. А тут Сорока десь поділася. Не витримав, подався сам до станції юннатів.

— Що ж ви, хлопці, собі думаєте? На кого чекаєте? — здибав першим Петька й напосів на нього.— У лісі біда велика: дощ пройшов, а тоді мороз вдарив. Усе під кригою. Птахи не можуть навіть із критих годівничок їжу брати!

— Звідки нам про те, Озивайку, знати,— подивувався Петько.— Ти ж бачиш, у місті дощу не було. Сніжок, правда, пролітав. До лісу ми збиралися завтра йти. Та коли таке діло, оголошуємо по всій станції тривогу! Біжіть, друзі,— звернувся до юннатів,— по всіх кімнатах, нехай діти до лісу збираються. Підемо визволяти з крижаного полону годівниці, рятувати братів наших молодших...

Ніколи, мабуть, у лісі ще не було стільки дітей. Мало того, що з старих годівниць кригу збили, заправили їх кормом, так іще й кілька нових поставили.

— Приймай роботу, Озивайку,— вигукнув Петько.— Стільки всілякого насіння принесли, що навіть лишилося. Матимеш добрий запас. Одне хвилює, чи встигли ми, чи не пропали лісові мешканці од голоду?

— Давайте відійдемо,— порадив Озивайко.— Інакше птахи боятимуться до годівниць летіти. Звірі — й поготів не підійдуть.

Сховалися в кущі. Одразу ж до корму прилетіли птахи, стали дзьобати насіння. Невдовзі до великої годівниці, що колись її Вовк зруйнував, прийшов лось. Став березові віники жувати. Прибігли й дві кізки, смикнули сіно з іншого боку. А лось на них навіть очима не повів.

— Встигли! Не пропадуть тепер пташки й звірята! — радісно вигукнула Оля.— І все це ти, Озивайку! Поки у нашому лісі такий лісовичок господарює, буяти йому зеленню, повнитися співом пташиним! Ти, Озивайку, справжній друг!

— Хто я тепер без вас,— розчулився лісовичок.— Велике спасибі за допомогу!

Хоч як у лісі добре, а додому пора. Петько підійшов до Озивайка:

— Ходімо з нами. Дивись, як мороз бере. Замерзнеш.

— З лісу, Петре, нікуди не піду! — сумно, але твердо промовив Озивайко.

Петько обняв лісовичка, кинувся наздоганяти дітей.

Тоскно стало Озивайкові, ох як тоскно. Згадав, як іще зовсім недавно була в нього сила лісовикова, все він міг, усім допомагав. А ось тепер сам у скруті, добре, що хоч Вовка поблизу немає. Злякався, певно, сіроманець людських голосів. Але якщо з’явиться,— лісовичок намацав біля пояса Петьків подарунок,— є чим зустріти наклепника.

— Добридень, Озивайку! — пролунало несподівано. Лісовик аж здригнувся, побачивши одного з найстарших лісовиків, що повідомляли йому вирок.— А я, синку, звістку тобі знову приніс.

— Яку ще кару можна мені придумати?

— Не про кару йдеться, синку,— лагідно промовив найстарший лісовик.— Тут бачиш яка справа: не розібралися ми одразу, що водишся ти з добрими людьми. Це Вовк нас збив із пантелику. А ось тепер, як у ліси біда прийшла, переконалися — то великі наші друзі. Та й ти справжній охоронець своїх угідь. Не злякався, не відступив, не покинув своїх підопічних. А Вовкові, мерзенному наклепникові, не жити у наших лісах!

— Спасибі, дідусю,— зрадів Озивайко.— А як буде з силою лісовиковою?

— Та вона вже повернулася до тебе!

Озивайко сплеснув у долоні й кілька разів став то невидимий, то видимий.

— Живемо! — поцілував найстаршого лісовика в обидві щоки.— А зараз, дідусю, даруйте — наздожену друзів, поділюся з ними радістю! — й над лісом полинула бадьора його пісня.

КІНЕЦЬ